

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ
Факультет готельно-ресторанного та туристичного бізнесу
імені проф. В. Ф. Доценка
Кафедра туристичного та готельного бізнесу

«До захисту в ЕК»
Декан факультету
_____ Віта ЦИРУЛЬНІКОВА
(підпис) (ім'я та прізвище)

« ___ » _____ 2025 р.

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Ірина МЕЛЬНИК
(підпис) (ім'я та прізвище)

« ___ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ МАГІСТРА

зі спеціальності _____ 242 «Туризм і рекреація»
(код та назва спеціальності)
освітньо-професійної програми _____ «Туризм і рекреація»
на тему: «Впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм»

Виконала: здобувачка 2 курсу, групи ЗТУ-2-1М

_____ Бурнаєва Марія Ігорівна _____
(прізвище, ім'я, по батькові повністю) (підпис)

Керівник _____ Харченко Олена Миколаївна _____
(прізвище, ім'я та по батькові повністю) (підпис)

Рецензент _____ Наталія ОПАНАСЮК _____
(ім'я та прізвище) (підпис)

Я як здобувач(ка) Національного університету харчових технологій розумію і підтримую політику університету з академічної доброчесності. Я не надавав(-ла) і не одержував(-ла) недозволеної допомоги під час підготовки цієї роботи. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Здобувачка _____
(підпис)

Київ – 2025 р.

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Інститут (факультет) готельно-ресторанного та туристичного бізнесу імені проф. В. Ф. Доценка

Кафедра туристичного та готельного бізнесу

світній ступінь магістр

Спеціальність 242 «Туризм і рекреація»
(код і назва)

Освітньо-професійна програма «Туризм і рекреація»
(назва)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри туристичного
та готельного бізнесу

Ірина МЕЛЬНИК
“ ” 2025 року

З А В Д А Н Н Я

НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧКИ

Бурнаєвої Марії Ігорівни

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи «Впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм»

керівник роботи Харченко Олена Миколаївна, к.геогр.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «__» жовтня 2025 року №-КС

2. Строк подання здобувачем роботи 9 грудня 2025 р.

3. Вихідні дані до роботи наукова, фахова література, статистичні матеріали з проблематики дослідження

4. Зміст пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТИВНИЙ ТУРИЗМ

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
АДАПТИВНОМУ ТУРИЗМІ В УКРАЇНІ

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

5. Перелік графічного матеріалу

Сторінок – 112, таблиць – 11, рисунків – 8.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
I	Харченко О. М. доцент кафедри		
II	Харченко О. М. доцент кафедри		
III	Харченко О. М. доцент кафедри		

7. Дата видачі завдання 30 вересня 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів виконання кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір і затвердження теми роботи	02.09.2025- 16.09.2025 рр.	
2	Оформлення і затвердження завдання на роботу	17.09.2025- 30.09.2025 рр.	
3	ВСТУП РОЗДІЛ 1 Теоретичний	01.10.2025- 14.10.2025 рр.	
4	РОЗДІЛ 2 Аналітичний	15.10.2025- 28.10.2025 рр.	
5	РОЗДІЛ 3 Дослідно-рекомендаційний	29.10.2025- 17.11.2025 рр.	
6	Висновки та пропозиції. Список використаних джерел. Додатки	18.11.2025- 26.11.2025 рр.	
7	Оформлення роботи за структурою, представлення кваліфікаційної роботи на кафедру та попередній захист у комісії	27.11.2025- 03.12.2025 рр.	
8	Доопрацювання, оформлення, друкування, підготовка матеріалів до захисту	04.12.2025- 08.12.2025 рр.	
9	Представлення готової зшитої кваліфікаційної роботи на кафедру	10.12.2025 р.	
10	Захист кваліфікаційної роботи в екзаменаційній комісії	16.12.2025 р.	

Здобувач

(підпис)

Бурнасва М. І.

(прізвище та ініціали)

Керівник роботи

(підпис)

Харченко О. М.

(прізвище та ініціали)

РЕЗЮМЕ

на кваліфікаційну роботу

Бурнаєвої Марії Ігорівни

на тему: «Впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм»

Кваліфікаційна робота складається з 112 сторінок. Кількість розділів - 3, рисунків - 8, таблиць - 11.

Об'єктом дослідження є ресурсний потенціал України щодо розвитку адаптивного туризму.

Предметом кваліфікаційної роботи є сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є розробка пропозицій щодо розвитку інновацій та впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм в Україні.

У I розділі розглянуто теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм.

У II розділі визначено основні тенденції розвитку адаптивного туризму в Україні, застосування інноваційних технологій в адаптивному туризмі.

У III розділі визначено проблеми та перспективи розвитку інноваційних технологій в адаптивному туризмі в Україні, інноваційні напрями розвитку адаптивного туризму в Україні, а також розроблено концепцію державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: адаптивний туризм, безбар'єрний туризм, інновації, інноваційні технології, розвиток, перспективи, програма розвитку.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТИВНИЙ ТУРИЗМ	11
1.1. Поняття адаптивного туризму та наукові підходи до його розвитку	11
1.2. Поняття та види інновацій у туризмі	25
1.3. Міжнародна практика розвитку адаптивного туризму	35
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ	44
2.1. Інституційно-правове забезпечення розвитку адаптивного туризму	44
2.2. Ресурсний потенціал розвитку адаптивного туризму в Україні	50
..... 2.3. Сучасний стан розвитку адаптивного туризму в Україні	55
..... 2.4. Застосування інноваційних технологій в адаптивному туризмі	65
Висновки до розділу 2	69
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТИВНОМУ ТУРИЗМІ В УКРАЇНІ	70
3.1. Основні виклики функціонування вітчизняного адаптивного туризму	70
3.2. Перспективи та інноваційні напрями розвитку адаптивного туризму в Україні	73
3.3. Розробка концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні	79
Висновки до 3 розділу	92
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ	93
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	97

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасне цивілізоване суспільство орієнтоване на створення рівних умов доступності та універсальності для всіх категорій населення. Особливу увагу слід приділяти особам з інвалідністю, які потребують комплексної підтримки держави та суспільства через надання соціальних послуг, зокрема й у сфері туризму. Туристична діяльність сприяє фізичному, психологічному та духовному оздоровленню осіб з обмеженими можливостями, створює умови для соціальної інтеграції, зменшує відчуття меншовартості та стимулює всебічний розвиток особистості.

Актуальність організації активного та змістовного відпочинку людей з особливими потребами зумовлена необхідністю забезпечення рівного доступу до природних ресурсів, культурної спадщини та об'єктів туристичної інфраструктури. Кожна держава повинна спрямовувати політичні та соціально-економічні ресурси на підвищення якості життя осіб з інвалідністю, їхню реабілітацію та інтеграцію у соціум. При цьому важливо не лише надавати підтримку у складних життєвих обставинах, а й враховувати емоційний і психологічний стан людини, її прагнення до розвитку, пізнання світу та активної участі в суспільному житті.

У туристичній галузі багатьох країн відбувається системне залучення осіб з обмеженими можливостями до активного відпочинку. Розробка спеціалізованих програм, орієнтованих на цей сегмент, створює рівні умови реалізації права кожної людини на оздоровлення та змістовне проведення дозвілля.

В Україні туризм для осіб з інвалідністю є відносно новим напрямом, соціальна значущість якого зростає через збільшення чисельності осіб з різними видами інвалідності. Значна частина цього зростання зумовлена наслідками повномасштабної агресії росії, включно з бойовими діями, обстрілами та бомбардуваннями мирних міст і сіл. За даними Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю (станом на 1 жовтня 2025 року), загальна кількість осіб з інвалідністю в Україні становить понад 3 мільйона людей, які розподілені за групами: 204,9 тис. осіб I групи, 888,7 тис. осіб II групи, 1472,0 тис. осіб III групи та 162,0 тис. дітей з інвалідністю [131].

Кожен день війни збільшує потребу у спеціальній реабілітації та оздоровленні, у тому числі через туристичні практики. Це підкреслює необхідність створення та впровадження адаптованих програм туристичних заходів для абілітації, реабілітації й соціальної інтеграції осіб з обмеженими можливостями.

Аналіз великої кількості наукових джерел свідчить, що розвиток адаптивного туризму в Україні ще не був предметом системного дослідження українськими та зарубіжними вченими. Саме цей факт визначив вибір теми кваліфікаційної роботи.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є ресурсний потенціал України щодо розвитку адаптивного туризму.

Предметом дослідження є сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо розвитку інновацій та впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм в Україні.

Для реалізації зазначеної мети сформульовано такі **завдання дослідження**:

- визначити теоретико-методологічні засади впровадження інноваційних технологій в адаптивний туризм;
- проаналізувати поняття адаптивного туризму, проблематику та наукові

підходи до його розвитку;

- розглянути поняття та основні види інновацій у туризмі;
- здійснити моніторинг міжнародної практики розвитку адаптивного туризму;
- визначити й проаналізувати основні тренди розвитку адаптивного туризму в Україні;
- розглянути інституційно-правове забезпечення розвитку адаптивного туризму;
- охарактеризувати ресурсний потенціал розвитку адаптивного туризму в нашій державі;
- розглянути сучасний стан розвитку адаптивного туризму в Україні;
- проаналізувати практику застосування інноваційних технологій в адаптивному туризмі;
- окреслити проблеми та перспективи розвитку інноваційних технологій в адаптивному туризмі в Україні;
- розробити концепцію державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні, а також пропозиції щодо впровадження інновацій в адаптивний туризм.

Теоретичну основу кваліфікаційної роботи становлять 140 джерел, що були опрацьовані автором. Передусім, варто назвати таких іноземних і вітчизняних науковців, праці яких присвячено обґрунтуванню сутності адаптивного туризму та історії його становлення та розвитку, а саме: Ambrose I., Buhalis D., Dorsy S. [111-112], Mace R. [115], Heng M. [116], Story M., Mueller J. [117], Kosewska M. [118], Zsarnoczky M. [123], Арсененко І. [2-3], Барна Н., Коротєєва Т. [4], Безпалова А., Радіонова О. [7], Бейдик О. [9-19], Власенко І. [27], Жеребко І. [38-39], Кляп М. [50], Молоченко І. [63-67], Сигида Є. [85], Топалова О. [91-96], Чупіна К. [104 106, 113] та ін.

Досліджували загальні засади формування адаптивного й інклюзивного

туризму як соціокультурного та соціально-економічного феномену Туник О. [97], Нохріна Л. [72]; теоретичні та прикладні аспекти формування доступного середовища адаптивного туризму – Матвійчук Л. і Чепурда Л. [61]. Світовий досвід адаптації туристичної сфери для людей з інвалідністю та питання, що гальмують упровадження міжнародного інклюзивного туризму для людей з інвалідністю в Україні, проаналізували та узагальнили Труніна І. та Сосновська Ю. [96]. Особливості формування туристично-екскурсійного маршруту для осіб з інвалідністю з'ясувала Тучковська І. [98]. Становлення ринку регіональних послуг адаптивного й інклюзивного туризму вивчали Монастирський В. [185] і Чупіна К. [102].

Інформаційну базу дослідження становлять офіційні статистичні дані Державної служби статистики України, Фонду соціального захисту осіб з інвалідністю, Всесвітньої організації охорони здоров'я, Всесвітньої туристичної організації та інших.

З теми дослідження авторкою опрацьовано також низку законодавчих та інструктивно-нормативних актів [40, 71, 78, 88], документів міжнародних організацій [42, 52, 81, 121], інформаційних матеріалів із всесвітньої мережі Інтернет [24, 36, 49, 70, 74], що стали у нагоді під час підготовки кваліфікаційної роботи.

Методичною основою кваліфікаційної роботи є комплекс загальнонаукових і спеціальних методів: порівняння, аналіз, опис, синтез, індукція, а також статистичний, проблемно-орієнтовний, картографічний та ін. Вони посприяли у дослідженні стану розвитку адаптивного туризму, вивченні та порівнянні кількісних та якісних характеристик потоків адаптивних туристів, визначенні ефективності діяльності туристичних підприємств, які надають послуги людям з обмеженими можливостями і дієвих маркетингових заходів, що популяризували б туристично-екскурсійні маршрути для зазначеної категорії споживачів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що її результати можуть сприяти активному пропагуванню, рекламуванню, популяризації та просуванню на ринок туристично-екскурсійного продукту для задоволення потреб людей з обмеженими можливостями. Також вони можуть бути використаними в освітньому процесі зі здобувачами вищої освіти спеціальності 242 Туризм і рекреація для викладання таких дисциплін як «Спеціалізовані види туризму», «Організація активного туризму» та ін., а також розроблення спеціального курсу «Адаптивний туризм».

Запропонована автором Концепція державної програми розвитку адаптивного туризму в Україні може бути використана центральними органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування для розбудови адаптивного туризму, а також розширення та удосконалення міжнародного співробітництва у сегменті адаптивного туризму.

Структурно кваліфікаційна робота налічує 112 сторінок та складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (опрацьовано 140 джерел).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТИВНИЙ ТУРИЗМ

1.1. Поняття адаптивного туризму та наукові підходи до його розвитку

Згідно із Законом України «Про туризм», виділяють основні види туризму, серед яких: дитячий, молодіжний, сімейний, туризм осіб похилого віку, культурно-пізнавальний, спортивний, релігійний, екологічний, підводний, гірський, пригодницький, мисливський, автомобільний, самодіяльний, а також туризм для осіб з інвалідністю [40].

Попри це, у науковій літературі досі не сформовано єдиного й універсального визначення поняття «туризм для людей з обмеженими можливостями», що залишається предметом наукових дискусій. У більшості економічно розвинених держав, де туризм виступає важливим елементом соціально-економічного поступу, для осіб з особливими потребами створюються спеціалізовані програми й системи соціальної підтримки. Цей напрям визнається складовою цивілізованого суспільства, адже право кожної людини на відпочинок і подорожі є базовим і рівним для всіх.

Поняття адаптивного (інклюзивного) туризму визначається як форма туристичної діяльності, що базується на партнерській взаємодії суб'єктів туристичного ринку й має на меті забезпечення рівного доступу до туристичних послуг для осіб із особливими потребами. Цей вид туризму враховує різні аспекти доступності — рухову, візуальну, слухову та когнітивну — й сприяє реалізації принципу рівності можливостей для осіб з інвалідністю шляхом створення універсальних туристичних продуктів і сервісів [4; 22].

У міжнародній практиці використовується низка термінів для позначення цього явища: «доступний туризм» (accessible tourism), «туризм для всіх» (tourism

for all), «універсальний туризм» (universal tourism), «безбар'єрний туризм» (barrier-free tourism), «адаптивний туризм» (adaptive tourism), «інклюзивний туризм» (inclusive tourism) тощо. Така термінологічна різноманітність вимагає уточнення змістового наповнення кожного поняття, оскільки мовні відмінності зумовлюють певні нюанси у значенні й не дозволяють вважати ці терміни цілком тотожними.

За даними досліджень Всесвітньої організації охорони здоров'я, нині у світі проживає понад 1 мільярд людей з обмеженими можливостями. У країнах Європи частка таких осіб становить від 22 до 31% населення, у США — близько 17%. Попри це, активність подорожей серед цієї категорії населення залишається відносно невисокою через існуючі бар'єри у довкіллі. Загалом такі подорожі становлять приблизно 7–8% усіх туристичних поїздок у світі, 11% — у межах Європи, і стільки ж у внутрішньому туризмі США та Австралії. Найактивнішими мандрівниками серед осіб з інвалідністю є туристи з Великої Британії (37%) та Німеччини (53%) [24].

Упродовж останніх десятиліть Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) постійно наголошує на соціальній та гуманістичній ролі туризму, підкреслюючи, що кожна людина має рівне право на доступ до подорожей і відпочинку. Уперше взаємозв'язок понять «туризм» і «доступність» було офіційно зафіксовано у *Манільській декларації зі світового туризму* (1980 р.), прийнятій Генеральною Асамблеєю ЮНВТО у столиці Філіппін — Манілі. У цьому документі туризм був визначений як одне з основоположних прав людини, що сприяє підвищенню якості життя, а також як важливий чинник розвитку світової спільноти. ВТО рекомендувала своїм державам-членам регулювати надання туристичних послуг, забезпечуючи максимальну ефективність, практичність і відсутність дискримінації в доступі до туристичної діяльності.

Наступного року, 1981-го, Організація Об'єднаних Націй оголосила «*Міжнародний рік людей з особливими потребами*», що стало переломним моментом у формуванні нової суспільної свідомості та зміни ставлення до осіб з

інвалідністю. Саме цей період заклав підґрунтя для подальшого десятиріччя (1983–1992 рр.), яке отримало назву «Десятиліття осіб з інвалідністю».

У 1989 році робоча група експертів з питань туризму та інвалідності у Великій Британії представила звіт під назвою «Туризм для всіх», у якому концепція доступного туризму отримала подальший розвиток [5]. У звіті було наголошено на досягненнях, що стали результатом «Міжнародного року людей з особливими потребами», та рекомендовано продовжити діяльність із розроблення й надання туристичних послуг, орієнтованих на всіх користувачів незалежно від їхнього віку чи групи інвалідності.

Інтеграція людей з інвалідністю в суспільне життя передбачає створення умов максимальної зручності для їхнього побуту. Це, передусім, стосується формування *безбар'єрного середовища*, у межах якого особи з обмеженими можливостями можуть вільно користуватися всіма елементами інфраструктури, відвідувати заклади побутового й громадського призначення, пересуватися транспортом і отримувати необхідну інформацію [71].

Проблеми розвитку туризму для осіб з інвалідністю, що спостерігаються як у світі, так і в Україні, вказують на потребу в комплексному підході та посиленій увазі з боку держави й суспільства. За оцінками фахівців туристичної галузі, сьогодні у світі регулярно подорожує понад 2,5 млн осіб з обмеженими можливостями.

Основні функції та можливості, що реалізує туризм для людей з особливими потребами, полягають у наступному:

- підвищення фізичної та психологічної стійкості організму через рухову активність;
- формування позитивного емоційного стану;
- розширення соціальних контактів і сприяння інтеграції в суспільство;
- реалізація пізнавальної функції, що розширює геокультурний кругозір;
- здійснення інтелектуально-виховного впливу на особистість.

Вперше термін «туризм для всіх» (tourism for all) було офіційно закріплено у міжнародних нормативно-правових документах у 1991 році, коли Генеральна Асамблея Всесвітньої туристичної організації ухвалила резолюцію під назвою «Створення можливостей для туризму особам з інвалідністю у дев'яностих роках». У цьому документі було визначено поняття «інвалід», окреслено бар'єри, що перешкоджають доступу до туризму, а також сформульовано рекомендації щодо підготовки туристичних кадрів, розроблення інформаційних та рекламних матеріалів і адаптації об'єктів туристичної інфраструктури до потреб осіб з обмеженими можливостями.

У 2005 році в місті Дакар (Сенегал) документ зазнав оновлення і отримав назву «Туризм, доступний для всіх». У його змісті було деталізовано вимоги до доступності кожного елемента туристичного продукту, зокрема послуг, інфраструктури, транспорту та інформації. Згодом, 11 червня 2013 року, Генеральна Асамблея ЮНВТО ухвалила Рекомендації щодо доступного туризму, у яких наведено сучасне визначення цього поняття:

«Доступний туризм — це форма туризму, що передбачає процес співробітництва всіх учасників туристичної діяльності, який дозволяє людям, що потребують доступу (зокрема у зв'язку з порушеннями мобільності, зору, слуху чи когнітивних функцій), функціонувати незалежно, справедливо та з гідністю завдяки наданню розроблених на принципах універсального дизайну туристичних продуктів і послуг» [125].

Таким чином, «туризм, доступний для всіх», або доступний туризм, передбачає створення умов, які забезпечують доступність туристичних об'єктів і послуг для осіб з обмеженими фізичними можливостями — інвалідів, людей похилого віку, тимчасово маломобільних осіб, батьків із дитячими візками тощо. Зазвичай цей термін трактують як надання туристичних послуг усім категоріям споживачів незалежно від віку, стану здоров'я або фізичних можливостей. У деяких випадках поняття «доступний туризм» також уживають щодо

малобюджетних або соціально орієнтованих турів.

Поняття «туризм, доступний для всіх» і «інклюзивний туризм» часто вважають синонімами, однак між ними існують певні відмінності. Інклюзивний туризм охоплює не лише осіб з інвалідністю, а й ширші соціальні групи — зокрема, людей літнього віку, батьків із малими дітьми, осіб із тимчасовими обмеженнями рухливості. Відтак цей вид туризму орієнтований на забезпечення умов подорожей для будь-якого сегмента населення, гарантуючи рівний доступ до туристичних послуг.

Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю розглядається як сучасний різновид туристичної діяльності, який сприяє включенню кожної людини до активного суспільного життя незалежно від її фізичних чи психологічних особливостей. Цей напрям виконує важливу реабілітаційну функцію, поєднуючи медичні, психологічні, педагогічні, фізичні, соціально-побутові та спортивні аспекти відновлення людини [78].

Дослідники розглядають туризм для осіб з інвалідністю не лише з точки зору реабілітації, а й як ефективний засіб рекреації, оздоровлення та дозвілля. У науковій літературі трапляються різні варіації назв цього явища: «туризм для людей з особливими потребами», «туризм для осіб з обмеженими фізичними можливостями» [86].

Інклюзивний, або безбар'єрний туризм, охоплює широке коло потенційних туристів — не лише осіб з інвалідністю, а й людей із тимчасовими порушеннями здоров'я, їхніх супроводжувачів, членів сімей, літніх осіб тощо. Його головна особливість полягає у комплексному врахуванні потреб усіх учасників подорожі, що дозволяє розглядати цей вид як складову соціального туризму [86].

На думку Слатвінської Л. А., інклюзивний туризм є системою заходів, спрямованих на відновлення та розвиток фізичного, соціального, духовного, творчого й інтелектуального потенціалу особистості з урахуванням її індивідуальних фізичних і психічних можливостей, що сприяє інтеграції людини у

суспільство [86].

Ще одним важливим визначенням, яке заслуговує на увагу, є поняття «безбар'єрного туризму». Його трактують як особливий вид туристичної діяльності, що забезпечує створення умов, за яких люди з обмеженими можливостями можуть реалізовувати своє право на подорожі без перешкод. Такий підхід передбачає усунення фізичних, інформаційних, психологічних і соціальних бар'єрів, які обмежують мобільність та участь у туристичному житті суспільства.

Безбар'єрний туризм, по суті, є практичним утіленням принципів інклюзії та рівних можливостей, адже він спрямований на створення середовища, у якому кожна людина, незалежно від стану здоров'я чи віку, може вільно пересуватися, отримувати туристичні послуги, брати участь у рекреаційній діяльності та відчувати себе повноцінним членом суспільства [24; 86].

Сучасний інклюзивний (доступний) туризм охоплює широкий спектр напрямів, що класифікуються залежно від мети, способів організації та змістового наповнення туристичної діяльності (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Класифікація адаптивного туризму

№ з/п	Ознаки класифікації	Види
1.	За метою подорожі:	1) Рекреаційний туризм; 2) Пізнавальний (культурно-освітній) туризм; 3) Лікувально-оздоровчий туризм; 4) Спортивно-оздоровчий туризм; 5) Соціальний туризм.
2.	Залежно від рівня участі та ступеня адаптації туристичного продукту для осіб з інвалідністю виділяють:	1) Інтегрований туризм; 2) Спеціалізований туризм; 3) Інклюзивний туризм.

Джерело: сформовано автором за матеріалами [78; 86].

У науковій літературі можна виокремити такі основні види адаптивного туризму:

1) Рекреаційний туризм — передбачає відпочинок, відновлення фізичних і психологічних сил людини, гармонізацію її внутрішнього стану. Для осіб з інвалідністю цей вид туризму має також важливе оздоровче значення.

2) Пізнавальний (культурно-освітній) туризм — спрямований на розширення кругозору, ознайомлення з історико-культурною спадщиною, традиціями, архітектурою, природними об'єктами тощо.

3) Лікувально-оздоровчий туризм — включає санаторно-курортне лікування, відвідування оздоровчих центрів, використання природних ресурсів (мінеральних вод, грязей, кліматичних умов) для профілактики та реабілітації.

4) Спортивно-оздоровчий туризм — сприяє розвитку фізичних здібностей, активному дозвіллю та соціалізації. До цього виду належать різні форми адаптивного спорту, зокрема лижний, водний, вело- чи кінний туризм для людей з інвалідністю.

5) Соціальний туризм — орієнтований на задоволення рекреаційних потреб соціально вразливих категорій населення, включно з особами з інвалідністю, пенсіонерами, малозабезпеченими сім'ями.

Залежно від рівня участі та ступеня адаптації туристичного продукту для осіб з інвалідністю виділяють такі форми безбар'єрного туризму:

- інтегрований туризм, коли подорожі здійснюються спільно з іншими групами туристів;
- спеціалізований туризм, який передбачає розробку індивідуальних програм і маршрутів з урахуванням особливих потреб людини;
- інклюзивний туризм, що поєднує елементи обох попередніх форм і забезпечує рівні можливості для всіх учасників туристичного процесу.

Таким чином, адаптивний або інклюзивний туризм є не лише видом

відпочинку, а й ефективним засобом соціальної інтеграції, реабілітації та самореалізації людей з інвалідністю, який сприяє формуванню гуманного суспільства, заснованого на принципах рівності та поваги до людської гідності [78; 86].

Сьогодні інклюзивний туризм розглядається не лише як соціально орієнтована діяльність, а й як важливий сегмент туристичного ринку, що має значний економічний потенціал. Цей напрям сприяє не тільки розширенню доступу до подорожей, а й підвищенню конкурентоспроможності туристичних підприємств, які враховують потреби людей з обмеженими можливостями.

У багатьох країнах світу концепція доступного туризму інтегрована в державну політику розвитку туристичної галузі. Наприклад, у країнах Європейського Союзу реалізуються програми, спрямовані на формування універсального туристичного середовища, де всі послуги — від транспорту до засобів розміщення — адаптовані для використання будь-яким споживачем. При цьому особливу увагу приділяють не лише фізичній доступності, а й інформаційній, комунікативній та цифровій інклюзивності, що забезпечує можливість планування подорожей онлайн для людей з різними видами інвалідності [24].

Однією з головних передумов розвитку інклюзивного туризму є створення безбар'єрного середовища, яке передбачає усунення фізичних, архітектурних, транспортних та інформаційних перешкод. Це включає доступні пандуси, ліфти, спеціально обладнаний транспорт, адаптовані туристичні об'єкти, зрозумілі вказівники, а також навчання персоналу, який взаємодіє з людьми з інвалідністю.

Водночас, як зазначають дослідники, інфраструктурна недоступність залишається однією з головних проблем реалізації інклюзивного туризму, особливо в країнах із перехідною економікою, зокрема в Україні. Часто туристичні об'єкти, готелі та заклади харчування не відповідають міжнародним стандартам безбар'єрності. Це знижує рівень туристичної активності серед осіб з інвалідністю,

обмежує їхні можливості самореалізації та соціальної інтеграції [40].

Разом з тим, розвиток інклюзивного туризму має позитивний мультиплікативний ефект: створюючи умови для людей з особливими потребами, держава та бізнес одночасно покращують комфорт і безпеку для всіх туристів. Безбар'єрне середовище зручне не лише для осіб з інвалідністю, а й для літніх людей, батьків із маленькими дітьми, тимчасово травмованих осіб тощо.

Ключову роль у цьому процесі відіграє освіта та підготовка кадрів. Формування інклюзивної культури серед працівників туристичної сфери є запорукою якісного обслуговування всіх клієнтів без дискримінації. У навчальних закладах доцільно запроваджувати спеціальні курси з основ інклюзивного туризму, універсального дизайну та етики взаємодії з людьми з інвалідністю [71].

Підсумовуючи, можна зазначити, що розвиток інклюзивного туризму є одним із ключових напрямів реалізації принципів сталого розвитку та соціальної відповідальності. Його подальше розширення сприятиме підвищенню рівня життя, соціальній інтеграції та забезпеченню рівних можливостей для всіх громадян незалежно від фізичних, вікових чи соціальних обмежень [78].

Отже, інклюзивний (доступний) туризм є невід'ємною складовою сучасної туристичної галузі, що поєднує соціальні, економічні та гуманістичні аспекти розвитку суспільства. Його основною метою є забезпечення рівних можливостей для участі в туристичній діяльності всіх категорій населення, незалежно від фізичних можливостей, віку чи соціального статусу.

Аналіз теоретичних підходів і міжнародного досвіду показує, що розвиток інклюзивного туризму базується на принципах універсального дизайну, доступності, безбар'єрності та поваги до людської гідності. Цей вид туризму виконує не лише рекреаційну, а й реабілітаційну та інтеграційну функції, сприяючи соціалізації осіб з інвалідністю, підвищенню якості їхнього життя та активній участі у суспільному житті.

Попри наявні успіхи, становлення інклюзивного туризму в Україні все ще

супроводжується низкою проблем: недостатньою розвиненістю інфраструктури, браком кваліфікованих кадрів і низьким рівнем обізнаності суспільства щодо потреб осіб з обмеженими можливостями. Подолання цих бар'єрів потребує узгоджених дій державних органів, бізнесу, освітніх закладів і громадських організацій.

Проблематика забезпечення життєдіяльності та добробуту осіб з інвалідністю, а також формування й розвиток адаптивного туризму є об'єктом численних наукових досліджень.

Науково-методологічну основу вивчення адаптивного туризму сформували роботи зарубіжних і вітчизняних дослідників, серед яких: Н. В. Барна, О. О. Бейдик, Л. С. Безугла, Н. В. Белоусова, І. В. Єрко, О. О. Любіцева, І. Л. Мельник, І. А. Молоченко, Д. Мюлер, М. М. Покоłodна, Л. А. Слатвінська, М. Сторі, О. І. Топалова, І. М. Труніна, І. І. Тучковська, О. І. Угоднікова, С. І. Уліганець, К. О. Чупіна, О. М. Харченко, М. Хенг, Ю. М. Хрущ та інші.

Теоретичні й праксеологічні аспекти впровадження соціальної інклюзії в туристичній сфері висвітлено у посібнику Н. В. Барни та А. В. Коротєєвої «Інклюзивно-реабілітаційний туризм» [4]. Це видання може стати корисним для керівників туристичних агенцій, працівників соціальних служб, представників місцевих органів влади, громадських організацій та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти, які готують фахівців у сфері туризму та рекреації. Посібник структурований з урахуванням аспектів екологічного туризму, а приклади практичного досвіду спрямовані на формування навичок надання підтримки особам з інвалідністю в інтегрованому середовищі.

Термінологічний апарат доступного (інклюзивного) туризму деталізовано у працях Ю. В. Барського, Д. Бакоти та І. В. Єрко [6], де окремо визначено адаптивний, безбар'єрний, доступний та інклюзивний туризм. Автори дійшли висновку, що найбільш вдалим узагальнюючим терміном є «інклюзивний туризм», оскільки основою інклюзії є залучення всіх осіб до туристичної діяльності

незалежно від фізичного чи психічного стану.

Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі розглянуто Л. С. Безуглою, Т. В. Куваєвою та Т. В. Герасименко [8]. У своїх дослідженнях вони детально проаналізували ключові особливості формування інклюзивного туризму в Україні та європейських країнах; окреслили сутність понять «інклюзивний туризм», «особи з обмеженими можливостями здоров'я», «доступний туризм» та ін.; вивчили вітчизняну та європейську законодавчу базу; встановили чисельність людей з обмеженими можливостями в Україні; підкреслили актуальність створення безбар'єрного середовища. Автори довели, що туризм унікально впливає на реабілітацію осіб з обмеженими можливостями, сприяючи соціалізації та підвищенню самооцінки, а ринок доступного туризму характеризується динамічним зростанням і конкурентними перевагами.

Високий внесок у розвиток адаптивного туризму зробив О. О. Бейдик, який у співавторстві та самостійно опублікував низку робіт, що висвітлюють різні аспекти функціонування цього виду туризму [9-19]. Зокрема, у посібнику «Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу і Волі» [11], підготовленому разом з О. І. Топаловою, висвітлено теоретико-методологічні основи, зародження, розвиток та понятійно-термінологічний апарат адаптивного туризму. Адаптивний туризм розглядається як самостійний вид національного туризму та фактор реабілітації людей похилого віку і осіб з інвалідністю. Запропоновано нові схеми класифікації туристів з особливими потребами, структурно-логічну модель геопросторової організації туризму, а також проаналізовано вплив природно-географічних, соціально-демографічних, суспільно-історичних, політико-інституційних та інфраструктурних чинників на розвиток адаптивного туризму в регіонах України. Розроблено стратегічні пріоритети розвитку адаптивного туризму на основі SWOT-аналізу, включаючи створення доступних маршрутів та туристично-реабілітаційних центрів. Крім того, проаналізовано та уточнено біографії 130 видатних осіб з інвалідністю як приклади

високих моральних і фізичних якостей.

У подальших дослідженнях, таких як «Адаптивний туризм: класифікація та науково-методологічні підходи до суспільно-географічного дослідження» [10], проведено наукометричний аналіз публікацій у сфері адаптивного туризму, виділено сім основних теоретичних і практичних трендів, обґрунтовано методологічні підходи суспільно-географічного дослідження, розроблено наочно-уявні моделі та картографічні схеми для оцінки розвитку адаптивного туризму у різних регіонах України.

У статтях Н. В. Белоусової «Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України» [20] та «Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму в Україні» [21] комплексно досліджено питання інтеграції інклюзивного туризму у систему соціальної реабілітації та туристичного обслуговування. Авторка визначила морфологію термінів, пов'язаних з інклюзією, окреслила науково-дослідну базу з інклюзивного туризму, оцінила сучасний стан соціальної адаптації людей з інвалідністю в Україні та за кордоном, а також запропонувала перспективні шляхи підвищення ефективності адаптаційних програм. На основі інформаційно-статистичних матеріалів створено картографічні та діаграмні джерела, які відображають актуальні проблеми, зокрема, у контексті військових дій на сході України, і розроблено пропозиції щодо комплексної підтримки осіб з інвалідністю через туристично-рекреаційні послуги.

У публікації «Зарубіжний досвід популяризації інклюзивного реабілітаційного соціального туризму» [22] Н. В. Белоусова представила результати дослідження міжнародного досвіду впровадження інклюзивного туризму як нового міждисциплінарного напрямку в туристичній сфері. Проведено аналіз світових показників чисельності людей з інвалідністю, які скористалися туристичними послугами, та виявлено взаємозв'язок туристичної індустрії з іншими галузями суспільного виробництва. Це забезпечує можливість інтеграції

людей з особливими потребами у туристичну інфраструктуру на рівних умовах і сприяє збереженню їх гідності.

Досвід розвитку інклюзивного туризму в провідних європейських країнах висвітлено І. В. Власенко у дослідженні «Інклюзивний туризм: досвід Європи, проблеми та перспективи України» [27]. Авторка дійшла висновку, що інклюзивний туризм має посісти важливе місце серед засобів реабілітації осіб з інвалідністю, сприяючи відновленню психофізіологічного стану та активної соціальної адаптації.

Проблемам та перспективам розвитку інфраструктури інклюзивного туризму присвячено статтю Н. М. Влащенко [28]. Мета дослідження полягала у визначенні пріоритетних напрямів формування інфраструктури для інклюзивного туризму в Україні. Проаналізовано сучасний стан розвитку інклюзивного туризму в країні та тенденції світового розвитку, розроблено рекомендації щодо стимулювання галузей, які залучені до туристичного бізнесу, та активізації розвитку цього виду туризму.

О. М. Вовчанська та Л. О. Іванова у публікації [29] висвітлили класифікаційні та маркетингові аспекти функціонування інклюзивного туризму. Вони оновили класифікацію інклюзивного туризму та запропонували оригінальні маркетингові заходи для просування туристичного продукту для адаптивних туристів на ринку.

А. П. Голод і А. О. Крадецька в статті «Дитячий адаптивний туризм в Україні: передумови розвитку та проблеми безпеки» [33] визначили теоретико-методологічні основи економічних досліджень адаптивного туризму, проаналізували передумови розвитку дитячого адаптивного туризму, окреслили сутність проблеми безпеки дітей-туристів з обмеженими можливостями та розглянули регіональні аспекти розвитку дитячого адаптивного туризму в Україні. Визначено ефективність використання освітнього туризму в умовах інклюзивної освіти для соціальної адаптації дітей з інвалідністю.

Дисертаційне дослідження І. А. Жеребко [39] присвячене організаційно-

змістовим засадам надання соціальних послуг особам з інвалідністю через інклюзивний туризм. У роботі вперше визначено «інклюзивний туризм» як комплексну соціальну послугу, спрямовану на відновлення оптимального фізичного, інтелектуального та соціального рівня життєдіяльності, компенсацію порушених функцій організму та соціальну адаптацію. Проаналізовано нормативно-правові документи щодо соціальних послуг у чотирьох напрямках: соціальний захист, соціальне обслуговування, реабілітація та туризм. Розроблено структурно-функціональну модель надання соціальних послуг через інклюзивний туризм та запропоновано конкретні заходи щодо її реалізації. Авторка опублікувала низку праць [63-67], охоплюючи широкий спектр питань розвитку інклюзивного туризму.

О. І. Топалова у процесі підготовки кандидатської дисертації досліджувала суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні [95], а Єрко І. В. у працях [43-44] проаналізувала аспекти інклюзивного обслуговування туристів у Європейському регіоні, статистичні тенденції туристичних потоків та основні проблеми, що уповільнюють розвиток інклюзивного туризму.

У статті Л. Ю. Матвійчука та Л. М. Чепурди «Формування доступного середовища інклюзивного туризму» [61] визначено ключові критерії наповнення інклюзивного туризму, серед яких: адаптивність, комунікативність, доступність, відповідність, безпека, інфраструктура та раціональність. Автори підкреслили важливість туристичних суб'єктів – туристів та фахівців, які надають послуги, та визначили поняття інклюзивного туризму як безпечного виду туризму з безбар'єрним доступом до ресурсів, позитивним психологічним кліматом та рівністю можливостей.

Науково-педагогічні працівники Харківського національного університету міського господарства імені О. М. Бекетова М. М. Покоłodна, С. Г. Корнєєва та Д. В. Коваленко [75] досліджували організаційні та методичні засади проведення

екскурсії для осіб з обмеженими можливостями, узагальнили рекомендації щодо екскурсійного обслуговування різних категорій осіб та виявили, що найбільш активно у цьому процесі задіяні музейні установи, а екскурсії в міському чи природному середовищі залишаються обмеженими.

І. І. Тучковська [98] детально описала процес проектування туристично-екскурсійних маршрутів для осіб з інвалідністю, а Л. А. Слатвінська [86-87] обґрунтувала напрями удосконалення системи інклюзивного туризму в Україні, підкресливши роль інноваційних технологій і стандартів сучасного інформаційного суспільства.

Дослідження К. О. Чупіної [105] висвітлює соціально-психологічну реабілітацію студентів з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму. У статті визначено нормативно-правову базу, параметри системи доступного туризму та рекомендації щодо організації туристичних маршрутів для студентів з інвалідністю.

М. О. Яріко у праці «Філософія інклюзивного туризму» [110] розглянула взаємозв'язок розвитку інфраструктури інклюзивного туризму та якості життя осіб з фізичними або розумовими обмеженнями, визначила заходи для підвищення соціальної інтеграції та комунікацій у суспільстві, а також окреслила вплив світоглядів на ставлення до інклюзивної особистості.

Отже, розвиток інклюзивного туризму має розглядатися як пріоритетний напрям соціально-економічної політики, що сприяє реалізації прав людини, формуванню безбар'єрного середовища та утвердженню принципів соціальної справедливості й сталого розвитку.

Таким чином, численні наукові роботи засвідчують, що адаптивний та інклюзивний туризм є предметом активного дослідження вітчизняними та зарубіжними науковцями. Водночас необхідним є продовження систематичного вивчення потенціалу розвитку адаптивного туризму в Україні.

1.2. Поняття та види інновацій у туризмі

Одним із ключових напрямів ефективної інтеграції України до світового економічного простору є активне впровадження інновацій у всі сфери господарської діяльності. З огляду на те, що туризм у сучасних умовах перетворився на одну з найдинамічніших та стратегічно важливих галузей економіки багатьох країн світу, постає потреба переосмислити його роль, значення та перспективи розвитку у глобальній економічній системі. Використання інноваційних підходів у сфері туризму виступає одним із головних чинників забезпечення конкурентоспроможності туристичної діяльності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Саме завдяки інноваційному розвитку туристичний комплекс може сприяти не лише підвищенню конкурентних позицій українських послуг і продуктів, але й досягненню значного соціального, економічного та екологічного ефекту.

Більшість наукових досліджень українських учених, присвячених питанням інноваційної політики, охоплюють загальні проблеми формування, залучення та реалізації інновацій у діяльності різних галузей національного господарства [126-130]. Разом із тим, наукові праці, спрямовані на дослідження інноваційного потенціалу туристичної сфери, мають особливе значення, оскільки створюють передумови для формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту, а також сприяють зменшенню регіональних диспропорцій у соціально-економічному розвитку та якості життя населення.

Так, у працях Г. Михайліченко пропонується поняття «інновінг», зміст якого представлено на рисунку 1.3.

Поняття ж «туристська інновація» або «інновація у туризмі» не має єдиного загальновизнаного тлумачення серед науковців. Наприклад, Є. Резніченко, В. Зайцева, Д. Гурова, О. Корнієнко та Т. Кукліна визначають інновацію як об'єкт,

упроваджений у туристичний обіг унаслідок наукового відкриття або виходу на новий ринок, який має якісні відмінності від попередніх аналогів [126]. На думку О. Любіцевої, новий туристичний продукт може формуватися за кількома напрямками: задовольняти нові потреби споживачів, орієнтуватися на іншу цільову аудиторію або освоювати нову територію [128].

Рис. 1.1. Об'єкти інновацій у туризмі

Джерело: сформовано автором за матеріалами [127].

Туризм у цьому контексті виступає носієм так званих «горизонтальних інновацій», тобто поширення відомих, але ще не використаних у певній сфері нововведень, на відміну від «вертикальних інновацій», які передбачають створення якісно нового рівня діяльності, що базується на наукових досягненнях. До цієї категорії належать науковий та конгресний туризм. Водночас поняття «кольорового туризму» досі залишається малодослідженим і недостатньо теоретично обґрунтованим. Діяльність у напрямі розвитку «зеленого» (сільського),

«темного» («похмурого») та «червоного» туризму має виразно інноваційний характер. Йдеться, зокрема, про вдосконалення державних стандартів якості для агроосель, розроблення маркетингових стратегій у «темному» туризмі та розширення географії «червоних» туристичних маршрутів.

Інновація у туристичній сфері — це сукупність заходів, спрямованих на глибоку модернізацію туристичних продуктів, послуг, а також на вдосконалення механізмів їх просування і реалізації з метою досягнення комплексного соціально-економічного ефекту [130].

Таким чином, туристичні інновації охоплюють два ключові напрями:

1. Інновації туристичного продукту — модернізація змісту послуг, товарів туристично-сувенірного призначення, туристичних центрів, регіонів і країн.

2. Інновації у процесах виробництва та споживання — запровадження інформаційних технологій, цифровізації, автоматизованих систем управління у діяльність підприємств туристичної індустрії, зокрема готелів, туроператорів, агентств, екскурсійних бюро, розважальних комплексів тощо.

Безумовно, наведена класифікація не є досконалою та не може вважатися остаточною, однак вона створює підґрунтя для подальшого вдосконалення, уточнення та модифікації систематизації видів інноваційної діяльності у сфері туризму. З огляду на це доцільно детальніше проаналізувати її основні елементи.

До продуктових інновацій варто віднести створення нових туристичних продуктів і маршрутів, розроблення та впровадження оновленої ресурсної бази, здатної суттєво трансформувати окремі напрями туристичної діяльності. До цього виду також належить дослідження і введення в експлуатацію нових туристичних дестинацій, які мають потенціал стати перспективними напрями подорожей та відпочинку.

Технологічні інновації охоплюють розроблення сучасних засобів матеріально-технічного забезпечення туристичного обслуговування, спрямованих на підвищення рівня якості послуг. До них належать також інформаційні інновації

— упровадження спеціалізованих інформаційно-пошукових систем для туристів, автоматизованих систем бронювання авіаквитків, готельних номерів, туристичних пакетів тощо. Важливою складовою технологічних нововведень є й екологічно орієнтовані рішення, що сприяють формуванню концепції сталого розвитку туризму.

До категорії управлінських інновацій належать сучасні методики проведення маркетингових досліджень, нові підходи до організації управління туристичними підприємствами, а також удосконалення форм і методів контролю за діяльністю суб'єктів туристичного ринку. Важливу роль у цьому напрямі відіграє геоінформаційне забезпечення регіонального управління туризмом. Крім того, управління конкурентоспроможністю галузі можливе завдяки реформуванню державної системи управління землекористуванням, особливо в частині територій рекреаційного та заповідного фонду. Доцільним є створення єдиної системи оцінювання земель рекреаційно-оздоровчого призначення, удосконалення механізмів управління такими територіями, а також, у разі необхідності, дозвіл на обмежене використання окремих природоохоронних зон у туристичних цілях.

Таким чином, представлена систематизація інновацій у туристичній сфері свідчить про значний потенціал галузі щодо подальшого розвитку та впровадження інноваційних рішень. Ефективна реалізація таких підходів сприятиме глибокій трансформації туризму як складової національної економіки та його інтеграції у світовий економічний простір. Водночас варто зауважити, що окремі науковці пропонують здійснювати класифікацію інновацій у туризмі також за об'єктом застосування, що відображено у таблиці 1.2.

Таблиця 1.2

Види інновацій у туризмі за об'єктом застосування

<i>Типи інновацій за Й. Шумпетером</i>	<i>Типи інновацій у туризмі</i>	<i>Приклад</i>
1. Впровадження нової продукції та продукції з новими	Продуктові інновації – впровадження на туристичний ринок нового і удосконалення	Розробка нового туру, нового екскурсійного маршруту, нового напрямку подорожей (наприклад, тури

властивостями	існуючого туристичного продукту (туру, послуги)	в Антарктиду); пропозиція нових послуг (наприклад, оздоровчі послуги в готелях)
2. Використання нової сировини	Ресурсні інновації – використання нового виду туристичних ресурсів для організації туризму та розробки нових турів і послуг	<ul style="list-style-type: none"> - Освоєння нетрадиційних об'єктів (індустріальний туризм, дідж-туризм, сталкінг, мілітарі-туризм); - Будівництво нових інфраструктурних об'єктів (для заняття екстремальними видами спорту); - Пропозиція ринку нової події (фестивалю)

Закінчення табл. 1.2

3. Використання нової техніки, технологічних процесів	Техніко-технологічні інновації – впровадження нової або істотно поліпшеної техніки і технології обслуговування споживачів, просування і реалізації послуг	Електронні системи бронювання в готелях; електронні системи продажу авіаквитків; інтегровані системи управління інфраструктурою готелю; е-комерція та електронний бізнес; віртуальні туристичні підприємства
4. Зміни в організації виробництва і його матеріально-технічному забезпеченні	Організаційні інновації – впровадження більш ефективних структур управління й порядку організації діяльності підприємства, нових профілів робочих місць і професійних вимог	Розвиток інтегрованих готельних ланцюгів; використання систем управління готелем за контрактом; використання комп'ютерних клієнтських баз даних, CRM-систем
5. Поява нових ринків збуту	Маркетингові інновації – виділення нових сегментів ринку, обслуговування нових груп клієнтів (виділених за географічною, соціально-демографічною, поведінковою ознаками)	Вихід на нові географічні ринки; розробка спеціальних турів і послуг для окремих груп споживачів (наприклад, людей з обмеженими можливостями) тощо

Джерело: [127].

Продуктові інновації є базовим і найбільш поширеним видом інновацій у туристичній сфері, оскільки саме вони формують конкурентоспроможний асортимент туристичних продуктів, який визначає успішність діяльності туристичного підприємства.

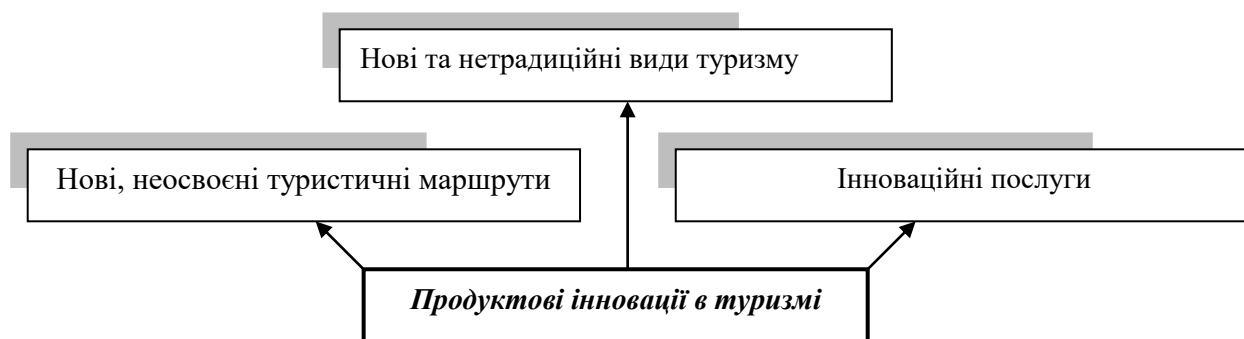

Рис. 1.2. Види продуктових інновацій у туризмі

Джерело: сформовано автором за матеріалами [127].

Як видно з рисунка 1.2, основними складовими продуктових інновацій у туризмі виступають новітні види туризму, що перебувають на етапі становлення; нові туристичні маршрути, які лише починають досліджуватися; а також інноваційні послуги — як окремі, так і інтегровані у комплексний туристичний продукт.

Ресурсні інновації становлять один із найцікавіших напрямів інноваційної діяльності у туризмі, адже передбачають створення та розвиток нових видів ресурсів, що використовуються у процесі функціонування туристичного підприємства. До таких інновацій належать відкриття та освоєння нових туристичних дестинацій, організація оригінальних івент-заходів, удосконалення туристичної інфраструктури тощо. Значення ресурсних інновацій полягає у тому, що саме вони створюють базис для розроблення продуктових інновацій і сприяють розширенню туристичного потенціалу регіонів.

Наступною категорією виступають організаційні інновації, розвиток яких відбувається доволі динамічно. До них можна віднести такі форми:

контрактне управління (management contract) — передбачає укладання письмової угоди між власником туристичного підприємства (готелю, ресторану, туроператора) та керівником або компанією, яка спеціалізується на управлінні подібними закладами;

франчайзинг — система взаємовідносин між суб'єктами ринку, за якою одна сторона надає іншій виключне право на здійснення певного виду діяльності або реалізацію товарів/послуг під відомим брендом;

інтегровані туристичні або готельні ланцюги, що об'єднують різні підприємства під єдиним брендом із метою підвищення ефективності просування та впізнаваності послуг.

Одним із перспективних напрямів розвитку є маркетингові інновації, оскільки вони орієнтовані на пошук нових можливостей використання потенціалу підприємства, створення на цій основі нових туристичних продуктів і

вдосконалення технологій їх просування на ринку. Головною метою таких інновацій є більш повне задоволення потреб споживачів, зміцнення конкурентних позицій, підвищення прибутковості та забезпечення сталого розвитку підприємства.

До сучасних маркетингових інновацій у сфері просування туристичних послуг належать: інтернет-реклама (банерна, контекстна, пошукова оптимізація); електронний PR — створення інтерактивних вебсайтів, проведення вебконференцій, онлайн-презентацій; віртуальні туристичні підприємства; онлайн-виставки та форуми тощо.

Важливим чинником ефективності функціонування туристичних підприємств виступають техніко-технологічні інновації, адже сучасні споживачі все частіше шукають і бронюють туристичні пропозиції через мережу Інтернет. З огляду на це, активний розвиток і вдосконалення комп'ютерних та електронних технологій є необхідною умовою конкурентоспроможності галузі.

На сьогодні близько 36 % європейських туроператорів і приблизно 40 % туристичних агентств пропонують своїм клієнтам послуги онлайн-бронювання. Європейський ринок демонструє тенденцію до зростання частки прямих бронювань готелів без участі посередників, що дозволяє туристам зекономити до 40 % вартості туру. Згідно з даними Європейської комісії, близько 62 % готелів у ЄС приймають замовлення на проживання безпосередньо від клієнтів через Інтернет [129].

Використання автоматизованих систем бронювання дало змогу значно скоротити час обслуговування клієнтів, забезпечити онлайн-резервування, знизити собівартість послуг, а також оптимізувати підбір туристичних маршрутів за критеріями вартості, тривалості поїздки чи напрямку перельоту.

Поширення комп'ютерних систем резервування (CRS — Computer Reservation System) пов'язане насамперед зі зростанням обсягів наданих послуг, розширенням їхнього асортименту та зниженням вартості електронних сервісів

бронювання.

Розвиток сучасних інформаційних технологій як різновиду технологічних інновацій у туризмі відкриває нові можливості для підприємств галузі — зокрема, дослідження тенденцій попиту, використання ефективних каналів просування, а також підвищення оперативності управлінських процесів. Використання інтелектуальних систем підтримки прийняття рішень дозволяє моделювати результати управлінських стратегій та оптимізувати діяльність туристичних підприємств.

Підсумовуючи проведені дослідження видів інновацій у туризмі, можна виокремити їх основні групи, що відображено на рисунку 1.3.

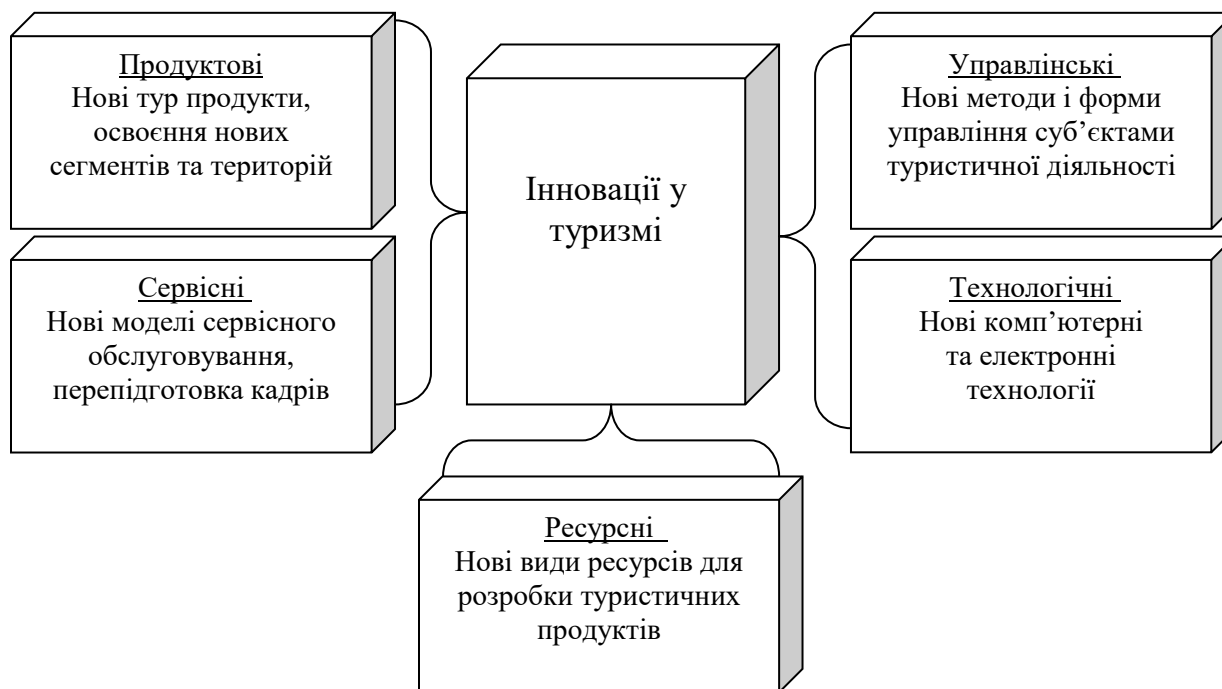

Рис. 1.3. Узагальнені види інновацій у туризмі

Джерело: сформовано автором.

Відповідно до рис. 1.3, інновації у сфері туризму спрямовані на створення та впровадження нових, нетрадиційних туристичних продуктів, здатних задовольнити запити широкого кола споживачів. Крім того, інноваційні процеси на рівні окремого підприємства забезпечують підвищення ефективності його управлінської

діяльності.

Таким чином, одним із ключових напрямів подальшого розвитку туристичної галузі виступає розроблення та реалізація інновацій, що сприяють зростанню попиту на туристичні послуги, забезпечують більш повне задоволення різноманітних потреб туристів і підвищують конкурентоспроможність туристичних підприємств як на національному, так і на міжнародному ринку туристичних послуг.

Адаптивний туризм посідає особливе місце в сучасній туристичній індустрії, оскільки спрямований на забезпечення рівних можливостей для осіб з інвалідністю та інших груп населення з обмеженими фізичними можливостями. Його розвиток є одним із ключових напрямів формування інклюзивного суспільства, що відповідає принципам сталого розвитку та соціальної відповідальності бізнесу.

Упровадження інновацій у сегмент адаптивного туризму сприяє підвищенню рівня доступності туристичних послуг, розширенню кола потенційних споживачів, а також удосконаленню технологій обслуговування. Інноваційна діяльність у цій сфері охоплює різні напрями — від технологічних і продуктово-сервісних до організаційно-управлінських.

До технологічних інновацій у сфері адаптивного туризму належать цифрові платформи для бронювання спеціалізованих турів, інтерактивні карти доступності, мобільні застосунки для планування подорожей з урахуванням індивідуальних потреб осіб з інвалідністю. Значного поширення набувають віртуальні тури, які дозволяють попередньо ознайомитися з умовами розміщення, транспортною інфраструктурою та рівнем доступності туристичних об'єктів.

Продуктові інновації у сегменті адаптивного туризму передбачають створення спеціальних туристичних пакетів для осіб з різними формами інвалідності, розроблення маршрутів з урахуванням безбар'єрності середовища, а також упровадження універсального дизайну в організацію туристичних послуг. До таких інновацій належать адаптовані екскурсійні програми, оздоровчі тури,

інклюзивні спортивні заходи, а також рекреаційні програми, орієнтовані на відновлення фізичного та психологічного стану туристів.

Організаційно-управлінські інновації охоплюють створення партнерських мереж між туристичними підприємствами, медичними та соціальними установами, розроблення стандартів обслуговування клієнтів з особливими потребами, а також впровадження систем навчання персоналу щодо принципів інклюзивного сервісу.

Особливу увагу слід приділити маркетинговим інноваціям, що спрямовані на популяризацію ідеї безбар'єрного туризму через соціальні медіа, участь у міжнародних проєктах, проведення тематичних фестивалів та форумів. Використання технологій доповненої реальності (AR) і штучного інтелекту (AI) для персоналізації туристичних продуктів є перспективним напрямом розвитку цього сегмента.

Таким чином, інноваційна діяльність у сфері адаптивного туризму сприяє не лише розширенню туристичних можливостей для осіб з інвалідністю, а й підвищенню конкурентоспроможності туристичних підприємств. Застосування новітніх технологій, розроблення спеціалізованих продуктів і формування інклюзивного середовища є основою сталого розвитку сучасного туристичного ринку.

1.3. Міжнародна практика розвитку адаптивного туризму

У глобальному туристичному просторі одним із ключових напрямів виступає адаптивний туризм, який спрямований на забезпечення рівних можливостей для осіб з обмеженими фізичними або психічними можливостями. У Європі та світі він давно набув поширення, оскільки визнається важливим інструментом соціальної адаптації та інтеграції людей з особливими потребами у сучасне суспільство.

В європейських країнах адаптивний туризм вже став звичайним явищем: численні туристичні компанії пропонують спеціалізовані програми та екскурсії для осіб з інвалідністю [116]. При цьому ефективність розвитку соціального туризму визначається не лише наявністю окремих інфраструктурних елементів, а й формуванням цілісної системи, що забезпечує комплексний доступ до відпочинку та відновлення фізичних і духовних ресурсів.

Особливу увагу за кордоном приділяють соціальному туризму для людей з обмеженими можливостями.

За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), такі програми реалізуються у Великобританії («Сімейний відпочинок»), Чехії («Подорожуй без бар'єрів») та Італії (Оборотний фонд туристичних позик і заощаджень).

У країнах з розвинутою економікою соціальний туризм поширюється на різні групи населення, включаючи пенсіонерів, безробітних, школярів, студентів, а також дорослих і дітей з інвалідністю. Зокрема, у Європі функціонує проєкт «Каліпсо», який забезпечує інтеграцію приватного і державного секторів для надання доступного туризму чотирьом категоріям населення: людям похилого віку, молоді 18–30 років, сім'ям із низьким рівнем доходу та особам з інвалідністю [39; 57–58].

Багато розвинених країн усвідомлюють соціальну цінність розвитку туризму для інвалідів і активно працюють у цьому напрямі. Наприклад, у Німеччині культурно-пізнавальні заклади та місця відпочинку мають обладнання для людей з інвалідністю. У більшості театрів і музеїв передбачені крісла-коляски, що дозволяє особам із порушеннями опорно-рухового апарату відвідувати культурні заходи. На заході країни, у Національному парку Айфель, для туристів на візках створено спеціальні маршрути, що дозволяють безперешкодно пересуватися навіть у гірській місцевості. Частина персоналу пройшла навчання з безбар'єрного туризму, а гіді здійснюють екскурсії мовою жестів для глухонімих відвідувачів. Для незрячих туристів встановлено тактильні плити, що імітують рельєф

місцевості та надають інформацію про флору і фауну [39; 58].

У Туреччині, у 2017 році в районі Аланья (Анталія), відкрито спеціалізований «Пляж без перешкод», призначений для відпочинку осіб з інвалідністю. Пляж обладнано всім необхідним для комфортного перебування туристів, а місцеві мешканці ставляться до них шанобливо, за потреби надаючи допомогу. Аеропорт Анталії також обладнано пандусами, бюро з алфавітом Брайля, медичними пунктами, аптекою, кімнатами відпочинку та спеціальною стійкою реєстрації для осіб з інвалідністю. В автобусах передбачені місця для людей на візках та висувні сходи. У більшості готелів облаштовані номери з безбар'єрними душовими, поручнями, спеціальними ліжками, а басейни обладнано спусками та ліфтами [39; 58–59].

Окремо варто відзначити практику Нідерландів, де реалізовано проєкт «Wheelchair Friendly Holidays», що включає туристичні маршрути, готелі та екскурсії, повністю адаптовані для осіб на візках. У Швеції соціальний туризм орієнтований на сім'ї з дітьми з інвалідністю, а в Данії функціонує система пільгового відпочинку для пенсіонерів та людей з обмеженими можливостями. У Франції та Іспанії державні програми передбачають розвиток безбар'єрної транспортної інфраструктури, доступ до культурних закладів та організацію спеціалізованих готелів і рекреаційних центрів [57–58].

Інші країни ЄС також реалізують значущі ініціативи. У Польщі, наприклад, працює програма «Accessible Poland», яка передбачає створення повного маршруту для туристів з інвалідністю, включаючи транспорт, екскурсії та відпочинок на природі. У Ірландії соціальні ініціативи передбачають проведення спеціальних фестивалів та культурних подій для людей з обмеженими можливостями, що сприяє їх соціалізації та активній участі у суспільному житті [57–58].

Таким чином, досвід європейських і турецьких практик демонструє, що адаптивний туризм потребує комплексного підходу: створення безбар'єрної

інфраструктури, забезпечення доступності всіх туристичних ресурсів і сервісів, а також формування сприятливого психологічного клімату для туристів з особливими потребами. Це дозволяє не лише задовольнити потреби людей з інвалідністю, а й сприяє їх соціальній інтеграції та підвищенню якості життя.

Н. В. Белоусова зазначає, що у Франції найбільш поширеною формою соціального туризму є сільський туризм. Асоціація соціального туризму, яка займається розвитком цього напрямку, володіє низкою об'єктів відпочинку та пропонує їх за помірну плату пільговим категоріям населення протягом усього року, зокрема й молоді [22; 41].

Яскравим прикладом у Франції слугує спеціалізований центр для людей з інвалідністю, побудований на пляжі в Deux Jumeaux. Центр площею 50 кв. м оснащений роздягальнями та спеціалізованими санвузлами. Будівля розташована поруч із лікарнею та має веранду, де гості можуть комфортно відпочивати на свіжому повітрі. Поруч облаштовано автостоянку з автоматичними воротами, доступними за спеціальною карткою, а також можливість оренди інвалідних крісел із великими колесами, що забезпечують зручне пересування. Персонал таких центрів проходить спеціальну підготовку щодо прав людей з інвалідністю та надання їм належного обслуговування [111; 22].

Цікавим є досвід Фінляндії у сфері доступного туризму для людей з інвалідністю. У країні функціонує низка туристичних компаній, що організовують водний туризм на прогулянкових суднах, оснащених спеціальними засобами для пересування інвалідів. У місті Порвоо та околицях розташовано багато невеликих фірм, які надають туристичні послуги особам з обмеженими можливостями. Прогулянкові судна дозволяють безперешкодно підніматися на борт туристам на візках. Місцеві маєтки пропонують комфортні умови проживання, а для людей з інвалідністю доступні різноманітні форми відпочинку – від верхової їзди до збору грибів та ягід. Тут часто проводяться етнографічні та музичні фестивалі, відомі не лише у Фінляндії, а й за її межами [39; 60].

Загалом у Європі рівень адаптації туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю становить: у Німеччині – 95%, Іспанії – 90%, Франції – 85%, Фінляндії – 70%, Греції та Угорщині – 65%. Щорічно в рамках конференції «Європейський день осіб з інвалідністю» у Брюсселі проводиться премія «Access City Award», що відзначає найбільш доступні міста Європи. Серед переможців були: Авіла (Іспанія), Зальцбург (Австрія), Берлін (Німеччина), Гетеборг та Бурос (Швеція), Честер (Великобританія), Мілан (Італія). Всього нагороджено 42 міста [112].

В Іспанії значну увагу приділяють доступному культурно-пізнавальному туризму. Так, британські туристичні компанії провели інспекцію Барселони й визнали місто одним із найпривабливіших і найзручніших для туристів з інвалідністю. Було створено спеціалізований сайт «Доступний туризм», що містить детальну інформацію про маршрути та умови прийому осіб з обмеженими можливостями та літніх туристів. Технічне оснащення ресурсу дозволяє людям з порушеннями зору чи слабким зором самостійно отримувати необхідну інформацію завдяки контрастному зображенню, аудіо та спеціальним пристроям для полегшення читання з екрану. Сайт доступний шістьма мовами: каталонською, іспанською, англійською, французькою, італійською та німецькою.

Адаптивний туризм у Барселоні розвинений краще, ніж у більшості європейських міст, завдяки плануванню, яке забезпечує доступ до пам'яток туристам з обмеженими можливостями та літнім людям. Можна скористатися доступними послугами планування індивідуальних інклюзивних турів.

Мадрид позиціонує себе як головний туристичний центр країни, пропонуючи всі види туристичних послуг – від культурно-мистецьких до спортивних. Для людей з інвалідністю в місті спеціально адаптують туристичну інфраструктуру, видають каталоги, проводять заходи, зокрема Параолімпійські ігри.

Будапешт (Угорщина) є популярним туристичним напрямом для осіб з

інвалідністю. Тут розроблено спеціальні програми екскурсійного обслуговування, а англomовні гідн мають багаторічний досвід роботи з туристами з обмеженими можливостями та їхніми родинами. Один із найпопулярніших маршрутів – «Основний тур для осіб з інвалідністю», тривалістю три години, забезпечений усіма зручностями для візків і дозволяє оглянути історичний центр міста, включно зі старовинними храмами, ринковими площами та мальовничим видом на Дунай.

У багатьох європейських країнах розвиток туризму для осіб з інвалідністю пов'язаний із релігійно-оздоровчою складовою. З давніх часів прочани відвідували святі місця для отримання зцілення. Яскравим прикладом є французьке місто Лурд. Після того, як у 1858 р. джерело вважати цілющим, місто стало привабливим для паломників з усього світу. Туристична інфраструктура Лурда, яка після Парижа є другою за розвиненістю у Франції, повністю пристосована для потреб людей з інвалідністю. Тут працює понад 170 готелів із майже 24 тис. номерів, адаптованих для туристів з обмеженими можливостями. Значна частина відвідувачів – це люди з інвалідністю. Лурд має великий досвід розвитку волонтерських організацій, що допомагають таким туристам [27; 124].

Польща має значний позитивний досвід у сфері адаптації міської та туристичної інфраструктури для осіб з інвалідністю, які користуються візками. У країні активно функціонують кілька інтернет-порталів, орієнтованих на таких туристів. Пляжі, спортивні та дитячі майданчики, громадські вбиральні стали зручними для людей з особливими потребами. У гірських регіонах, таких як Пеніни, Татри та Столові гори, функціонують табори для осіб із розумовими вадами. У Краконошах та інших містах створено спеціалізовані маршрути й мотузкові парки для людей з вадами зору та тих, хто пересувається на візках. Особливо слід підкреслити, що Варшава була визнана кращим містом з точки зору доступності за версією престижної щорічної премії Access City Award у 2020 році [27; 125].

Проблема адаптації міського середовища та туристичної інфраструктури до

потреб людей з інвалідністю існує вже тривалий час. Її можна вирішувати двома способами:

1. Надання людини з інвалідністю супроводу та необхідної допомоги.
2. Модифікація інфраструктури таким чином, щоб люди з інвалідністю могли відчувати себе впевнено та вільно в соціумі.

Прикладами успішної реалізації цих підходів є Німеччина та Швеція. У Німеччині обрали шлях комплексної адаптації інфраструктури, що потребує значних фінансових витрат і часу. Тут створено всі умови для людей з інвалідністю, а також для тих, для кого подорож може бути ускладнена, включно з людьми похилого віку, сім'ями з маленькими дітьми та травмованими особами. Німеччина стала однією з перших країн у світі, де було впроваджено безбар'єрне середовище [27].

До початку подорожі національні авіакомпанії, такі як Lufthansa та Air Berlin, готові надати підтримку туристам з інвалідністю не лише в німецьких аеропортах, а й у будь-яких міжнародних пунктах призначення. Туристу організують зустріч, щоб полегшити орієнтацію в новому середовищі та сприяти комфортному перебуванню в країні. Функціонує спеціальне Бюро допомоги особам з інвалідністю та людям з обмеженими фізичними можливостями, де цілодобово надають інформацію, консультації та підтримку будь-якою мовою світу. У громадському транспорті, обладнаному спеціально для осіб з інвалідністю, організовано допомогу при посадці та висадці. Для подорожуючих автомобілем передбачено спеціальні паркувальні місця біля готелів, громадських закладів і пам'яток [27].

У Швеції функціонує ефективна система соціальної опіки, яка дозволяє забезпечити супровід кожної людини з інвалідністю двома особами, за необхідності, навіть під час відпочинку за кордоном. Держава фінансує перебування як особи з інвалідністю, так і її супровідника [27].

Австрійський гірський курорт Тіроль увійшов до числа найбільш

пристосованих до потреб людей на візках районів Європи. Адаптивні туристи можуть безперешкодно пересуватися містом, оглядати визначні пам'ятки, підніматися на гори та займатися усіма доступними видами спорту на базах відпочинку [96].

Велике значення для надання інклюзивних туристичних послуг мають готелі, адаптовані до потреб туристів. Зазвичай це готелі великих мереж, що надають послуги в різних країнах. У Європі серед них слід виділити Scandic Hotels (Стокгольм), що присутні в 10 країнах і налічують 160 закладів. Метою мережі є надання якісних послуг з високим рівнем комфорту для відпочинку, бізнесу або сімейних подорожей.

Іспанська мережа ILUNION Hotels, заснована у 1988 р., нині включає 22 готелі. Основна мета мережі – забезпечити універсальну доступність, щоб усі клієнти, незалежно від фізичних обмежень, могли користуватися навколишнім середовищем та послугами готелів [96].

У США туристи з інвалідністю мають високий рівень комфорту завдяки сучасній інфраструктурі. Автобуси обладнано викидними платформами, що дозволяють легко переміщуватися особам з обмеженими можливостями; у середньому один автобус може перевозити чотирьох таких пасажирів. Практично всі супермаркети пропонують міні-електромобілі з кошиком для покупок для людей з труднощами пересування. Реабілітаційний туризм у США організовує поїздки до спеціалізованих оздоровчих центрів, що займаються лікуванням ортопедичних, неврологічних та серцево-судинних захворювань, а також оздоровленням дітей-інвалідів.

Великобританія є одним з найкращих прикладів розвитку адаптивного туризму. Тут адаптовано автобуси та потяги, у музеях проводяться спеціальні екскурсії, а також працює окремий туроператор Tourism for All [121]. Це невелика, незалежна благодійна організація, що допомагає планувати відпочинок людям з інвалідністю та надає експертні консультації щодо доступного туризму в країні.

На вебсайті можна створити індивідуальний маршрут та отримати поради щодо бронювання готелів, екскурсій та транспортних послуг [121].

Адаптивний туризм розвивається також у Азії. У Сінгапурі, Таїланді, Малайзії та Індонезії готельні кімнати облаштовано за західними стандартами, доступні транспортні платформи та пандуси, що дозволяє туристам з великими інвалідними візками комфортно перебувати у приміщеннях тривалий час. Хоча рівень розвитку адаптивного туризму в Азії дещо нижчий, він задовольняє потреби більшості мандрівників з особливими потребами.

Індія активно розвиває цей напрям, особливо в штаті Керала, де реалізується проєкт безбар'єрного туризму, що передбачає створення центрів обслуговування осіб з особливими потребами. Місто Тріссур, культурна столиця Керали, має розвинену інфраструктуру для туристів з інвалідністю і може стати одним з провідних центрів адаптивного туризму в Азії.

Близькосхідні країни, зокрема Ізраїль, Йорданія, ОАЕ, Катар і Єгипет, також активно розвивають адаптивний туризм. Місцеві туроператори пропонують маршрути для людей з інвалідністю, а популярними напрямками є Мертве море, Червоне море, Єрусалим, Петра, Каїр, Луксор та курорти Перської затоки.

Таким чином, міжнародний досвід розвитку адаптивного туризму свідчить про його важливе соціальне значення для забезпечення прав і свобод людей з особливими потребами. Масовий доступний соціальний туризм сприяє економічному розвитку: підвищує зайнятість, залучає інвестиції, генерує податкові надходження та стимулює швидкий оборот коштів у туристичній галузі.

Висновки до розділу 1

Проаналізовано сутність поняття «адаптивний туризм» та уточнено його термінологічний апарат, здійснено класифікацію основних його різновидів. Встановлено, що в міжнародній і вітчизняній науковій практиці досі не існує єдиного, усталеного та універсального визначення поняття «адаптивний туризм»,

що зумовлює триваючі дискусії серед дослідників. Вивчено ступінь наукової розробленості тематики адаптивного туризму в працях українських і зарубіжних учених.

Досліджено зарубіжний досвід розвитку адаптивного туризму. Виокремлено країни та туристичні дестинації, де цей напрям є невід'ємною складовою національної туристичної системи, зокрема Німеччину, Францію, Іспанію, Фінляндію, Польщу, США, Ізраїль тощо. Наведено приклади успішної організації туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями та наголошено на важливості адаптації цих напрацювань до умов сучасної України, особливо в період післявоєнного відновлення.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ОСНОВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ АДАПТИВНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Інституційно-правове забезпечення розвитку адаптивного туризму

Передусім варто зазначити, що здійснення комплексного аналізу нормативно-правової бази з огляду на досліджувану тематику суттєво ускладнене через триваючу повномасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України. У зв'язку із введенням воєнного стану згідно з Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 2102-ІХ від 24.02.2022 р., дію багатьох законодавчих і нормативних актів, у тому числі соціального спрямування, було тимчасово призупинено. Безперечно, після здобуття нашої неминучої Перемоги ці акти знову набудуть чинності та функціонуватимуть у повному обсязі.

До політико-інституційних чинників розвитку адаптивного туризму належить низка адміністративних та управлінських заходів: формування законодавчої й нормативно-правової бази, організація функціонування окремих сегментів адаптивного туризму, створення рівних умов для його учасників (особливо для осіб

з інвалідністю), упровадження державних програм, спрямованих на розбудову цього сегмента, підтримка інституційних організацій, стабільна політична ситуація в регіонах та відсутність бойових дій [10; 89].

У статті 1 Конституції України визначено, що держава є соціальною, а отже, громадяни, які потребують підтримки, мають відчувати захищеність і соціальне благополуччя, принаймні у межах своєї країни. Згідно зі статтею 3 Основного Закону, «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю».

До ключових міжнародних документів, що регламентують соціальний захист людей, належать: Загальна декларація прав людини (прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 10.12.1948), яка започаткувала глобальний рух до інклюзії та визначила основні напрями розвитку правових норм на міжнародному рівні; Декларація прав дитини (1959); Стандартні правила ООН щодо урівняння можливостей інвалідів (1993) та Саламанська декларація (1994), що закликає уряди всіх держав до законодавчого закріплення принципу інклюзивного суспільства; Дакарська декларація (2000) і Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2005), які гарантують людям з особливими потребами право на життя без будь-яких форм дискримінації [4; 17].

Важливу роль у поширенні інклюзивних підходів відіграють міжнародні організації, зокрема ООН, ЮНЕСКО, Організація економічного співробітництва та розвитку, ЮНВТО та інші. Ці інституції проводять наукові дослідження, формують рекомендації для урядів різних держав і сприяють розвитку інклюзивної політики. У грудні 2015 р. Україна ратифікувала основні міжнародні документи у сфері забезпечення прав людини відповідно до глобальних стандартів освіти, соціального захисту та охорони здоров'я. Особливе значення має стаття 30 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, у якій наголошується, що люди з інвалідністю мають право на рівних умовах брати участь у культурному житті, дозвіллі та відпочинку. У пункті 5 цієї статті зазначено: «з метою забезпечення можливості участі інвалідів

на рівні з іншими у сфері дозвілля, відпочинку та спорту, держави-учасниці вживають належних заходів для гарантування доступу осіб з інвалідністю до спортивних, рекреаційних і туристичних об'єктів, а також до послуг організаторів дозвілля, туризму, відпочинку та спортивних заходів» [4; 18].

Уперше питання створення інклюзивного простору в Україні було відображено в Указі Президента України № 900/2005 «Про першочергові заходи щодо створення сприятливих умов життєдіяльності осіб з обмеженими фізичними можливостями». Основна мета цього документа полягає у забезпеченні безперешкодного доступу людей з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури відповідно до Стандартних правил забезпечення однакових можливостей для інвалідів (Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 20.12.1993 № 48/96).

До базових законодавчих актів, що регламентують реалізацію прав і свобод людей з інвалідністю в усіх сферах суспільного життя, належать: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (№ 2249-VIII від 19.12.2017), Закон України «Про соціальні послуги» (№ 2671-VIII від 17.01.2019), Закон України «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю» (№ 2249-VIII від 19.12.2017), Закон України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» (№ 3235-IV від 20.12.2005), а також Національна стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні до 2030 року, затверджена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 № 366-р. Перелічені документи створюють правове підґрунтя для підвищення якості життя людей з інвалідністю. Їхні положення охоплюють практично всі аспекти життєдіяльності цієї категорії громадян, а отже, за умови належного виконання сприятимуть реальним позитивним змінам.

Водночас слід зауважити, що у вітчизняному правовому полі відсутній окремий законодавчий акт, який би детально регламентував механізми державного управління розвитком адаптивного туризму. Проте, зважаючи на динамічний

розвиток української держави, удосконалюється й нормативно-правова база, що дає підстави сподіватися на подальше створення таких документів. Відтак, юристам і законодавцям необхідно приділяти увагу оновленню відповідних нормативів, адже вони сприятимуть покращенню умов життя людей з інвалідністю. У зв'язку з цим змінюються також механізми взаємодії між громадянами, які потребують підтримки, та державними інституціями.

Одним із ключових документів у контексті розвитку адаптивного туризму є Закон України «Про туризм» (№ 325/95-ВР від 15.09.1995). У ньому визначено загальні правові, організаційні та соціально-економічні засади реалізації державної політики у сфері туризму. Закон спрямований на забезпечення гарантованих Конституцією прав громадян на відпочинок, охорону здоров'я, свободу пересування, задоволення духовних потреб, а також на створення безпечного довкілля для подорожей [40]. Документ установлює принципи раціонального використання туристичних ресурсів і регулює правовідносини, що виникають у процесі організації туризму на території України.

У статті 4 Закону визначено основні форми та види туризму, зокрема міжнародний і внутрішній, а стаття 6 окреслює головні напрями державного регулювання туристичної галузі, серед яких — забезпечення конституційних прав громадян, безпека туристичної діяльності, збереження туристичних ресурсів і створення сприятливих умов для розвитку індустрії туризму. Одним із пріоритетів державної політики у цій сфері проголошено забезпечення доступності туристичних і екскурсійних послуг для дітей, молоді, людей похилого віку, осіб з інвалідністю та малозабезпечених громадян [40]. Отже, цей закон містить фундаментальні положення для становлення адаптивного туризму в Україні та може стати базою для розроблення нових нормативних актів, спрямованих на підтримку цього напрямку [39; 90].

Не менш важливим у контексті досліджуваної теми є Закон України «Про курорти» (№ 2026-III від 16.10.2020), який визначає правові, організаційні,

економічні та соціальні засади розвитку курортів. У документі також регламентується використання територій природних курортів для лікування та оздоровлення людей за допомогою природних лікувальних ресурсів і передбачено охорону цих територій. У статті 3 серед принципів курортної справи виділено «забезпечення доступності санаторно-курортного лікування для всіх громадян, насамперед для осіб з інвалідністю, ветеранів війни й праці, учасників бойових дій тощо». А стаття 4 зазначає, що природні території використовуються з метою лікування, профілактики захворювань та медичної реабілітації, оскільки мають особливо цінні лікувальні ресурси. Таким чином, цей закон є надзвичайно важливим для адаптивного туризму, оскільки сприяє створенню умов для лікування та відновлення людей, які цього потребують [39; 90].

Подальший розвиток туристичної галузі регламентується розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2017 № 168-р «Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року». Метою реалізації цієї Стратегії є формування сприятливих умов для активного розвитку туристичної сфери відповідно до міжнародних стандартів якості та європейських цінностей. Документ передбачає перетворення туризму на високорентабельну, конкурентоспроможну й інтегровану у світовий ринок галузь, що сприяє соціально-економічному зростанню регіонів і держави в цілому, підвищенню якості життя населення, зміцненню суспільної єдності та популяризації України у світі. Таким чином, питання забезпечення доступності туристично-рекреаційних послуг має перебувати під постійним контролем держави [39; 91].

Варто зауважити, що в Україні, відповідно до статистичних відомостей за 2020 рік, кількість людей з інвалідністю становила приблизно 2,7 млн осіб. Серед них 223 тис. — це особи з I групою інвалідності, близько 900 тис. — з II групою, 1,416 млн — з III групою, а також 164 тис. — діти з інвалідністю [138; 139].

Такий показник відповідає приблизно 6% загальної чисельності населення країни. Однак, на думку окремих дослідників, реальний рівень інвалідності є

значно вищим, адже за міжнародними стандартами до цієї категорії належать не лише особи з постійними чи вродженими вадами, а й ті, хто має тимчасові обмеження працездатності. З урахуванням цього, деякі джерела оцінюють частку осіб з інвалідністю в Україні на рівні близько 15% [138].

Після початку повномасштабної агресії російської федерації проти України кількість громадян, які отримали інвалідність, різко зростає. Експерти Конфедерації роботодавців України наголошують, що процес «інвалідизації» населення набув небувалих масштабів і перетворився на одну з ключових соціальних проблем [138; 139]. За окремими оцінками, станом на липень 2025 року чисельність осіб з інвалідністю збільшилася ще на 500 тис. осіб (представлено нами в табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Кількість осіб з інвалідністю в Україні за 2022-2024 роки

Роки / тис. осіб	Всього	I група	II група	III група	Діти з інвалідністю
2020	2703,0	222,3	900,8	1416	163,9
2021	2724,1	215,0	897,1	1449,1	162,9
2022	2725,8	207,2	886,7	1469,7	162,2
2023	2956,5	-	-	-	-
2024	3123,1	-	-	-	162,9

Джерело: сформовано автором за матеріалами [137-139].

Отже, нині в Україні налічується понад 3 млн осіб з інвалідністю, і ця цифра продовжує зростати, головним чином через поранення, яких зазнали військовослужбовці під час бойових дій [131; 139]. Причому, з них понад 300 тисяч осіб отримали інвалідність через війну [140].

Підсумовуючи, слід зазначити, що, незважаючи на наявність розгалуженої та поступово вдосконалюваної нормативно-правової бази, рівень надання соціальних послуг особам, які їх потребують, все ще залишається недостатнім. Існують

численні проблеми, пов'язані з фінансуванням заходів соціального захисту людей з інвалідністю, що часто призводить до матеріальних труднощів у таких сім'ях. Зберігаються складнощі з працевлаштуванням, забезпеченням супроводу на робочих місцях, доступністю транспортної інфраструктури та громадських об'єктів. Отже, суспільству необхідно ще багато часу й зусиль, аби повною мірою реалізувати усі права осіб з обмеженими можливостями.

Дотримання законодавчих норм і взаємна повага між усіма членами суспільства стануть запорукою того, що поняття «інвалідність» залишиться лише юридичним терміном у правових документах, а в реальному житті кожен громадянин почуватиметься рівним і повноцінним членом спільноти.

2.2. Ресурсний потенціал розвитку адаптивного туризму в Україні

Україна володіє значним туристичним потенціалом, який може задовольнити потреби як вітчизняних, так і іноземних туристів, включно з особами з обмеженими можливостями, у сферах оздоровлення, відпочинку та пізнання історико-культурної спадщини регіонів. Під туристичними ресурсами в науковій літературі розуміють системне поєднання природних елементів, історико-культурних цінностей та соціально-економічних чинників, що створюють умови для задоволення оздоровчо-спортивних і пізнавальних потреб людини. Серед характерних властивостей таких ресурсів виділяють цілісність, динамічність, місткість, стабільність, надійність та привабливість [76; 118].

У цілому туристичні ресурси поділяють на три основні групи:

1. Природні ресурси.
2. Історико-культурні ресурси.
3. Соціально-економічні умови та ресурси.

Природні ресурси передусім визначаються природно-кліматичними характеристиками певної території. Основними природними ресурсами в туризмі є

клімат, ландшафти, водойми, а також окремі об'єкти й природні явища, що мають естетичну, оздоровчу чи спортивну цінність.

Особливо важливим для організації заходів адаптивного туризму є врахування кліматичних факторів — наявність сонячного світла, ультрафіолетового опромінення, чистого повітря, насиченого фітонцидами та іонами. На сучасному етапі розвитку адаптивного туризму клімат використовується як реабілітаційний чинник, що дозволяє визначити перспективні дестинації з застосуванням аеро-, геліо- та таласотерапії [10; 68].

Більшість регіональних реабілітаційних закладів України поєднують традиційні методи з ландшафтотерапією та застосуванням об'єктів з особливими мікрокліматичними властивостями, наприклад, печер і шахт для спелеотерапії. Сприятливі кліматичні умови для реабілітаційного туризму спостерігаються у АР Крим та Івано-Франківській і Закарпатській областях, де функціонує значна кількість туристичних об'єктів, пристосованих для людей з обмеженими фізичними та психофізичними можливостями.

Кліматичні умови Українських Карпат особливо сприятливі для зимових видів адаптивного туризму (наприклад, хендскі, паравокінг), а в передгірних районах Закарпаття — для зимових та літніх активностей. Серед кліматичних курортів Карпат, які надають спеціалізовані туристичні послуги, варто виділити Ворохту, Косів, Шешори, Яремчу, Ясіню, Яблуницю, Славське, Сойми, Перечин, Кобилецьку Поляну, Чинадієво та інші [10; 68-69].

Перспективними для адаптивного туризму є об'єкти кліматолікування, розташовані неподалік великих міст (Конча-Заспа, Пуща-Водиця, Феофанія в зоні м. Київ) та обласних центрів (Соснівка, м. Черкаси), а також території з особливими мікрокліматичними властивостями (м. Заліщики, Тернопільська обл.), що полегшує доступ осіб з інвалідністю до туристичних послуг.

Україна багата на мінеральні води, лікувальні грязі та озокерит, поширені у більшості областей. Особливо висока концентрація і різноманітність мінеральних

вод спостерігається у Карпатах, півночі лісостепу та на Азово-Чорноморському узбережжі.

Водні ресурси, включно з річками, озерами та лиманами, мають важливе значення для адаптивного туризму та реабілітації, оскільки забезпечують можливість купання, риболовлі, занять водними видами спорту та оздоровчих заходів, при цьому залишаючись доступними для осіб з обмеженими можливостями [10; 70].

Не менш значущими є біотичні ресурси — флора та фауна, що сприяють оздоровленню, реабілітації та духовному розвитку, а також використовуються у спеціалізованих видах туризму, таких як мисливський туризм та фіш-тури.

Орографічні особливості України також сприяють розвитку адаптивного туризму: за винятком Українських Карпат та Кримських гір, більша частина території країни рівнинна, що забезпечує безперешкодне пересування туристів з обмеженнями рухового апарату.

Таким чином, можливе проведення пішохідних туристичних походів для осіб з обмеженими фізичними можливостями на всій території України. Проходження таких маршрутів може стати стимулом для отримання спортивного розряду групами адаптивних туристів відповідно до єдиного спортивного класифікатора України.

Природні ресурси сприяють розвитку різних видів адаптивного туризму, зокрема адаптивного скелелазіння (параклімбінгу), який є доступним для багатьох категорій осіб з інвалідністю, оскільки може здійснюватися як на природних об'єктах, так і на штучних спорудах (скеледромах). Природні скелелазні райони зосереджені у Карпатах та Кримських горах, тоді як штучні споруди наявні практично в кожній області України [10; 72].

Популярними серед маломобільної категорії населення є активні форми рекреації, такі як катання на катамаранах, джампінг, скелелазіння, риболовля, які проводяться на території національних природних парків (НПП).

Національні природні парки — це частина природно-заповідного фонду України, призначена для збереження природних комплексів з високою екологічною, історичною та естетичною цінністю. На сьогодні функціонує 55 НПП, які використовуються з освітньою, науковою, рекреаційно-туристичною та культурною метою. Вивчення потенціалу НПП для адаптивного туризму та розробка перспективних туристично-екскурсійних маршрутів є актуальним завданням для розвитку ринку адаптивного туризму [10; 76].

Історико-культурні ресурси відіграють надзвичайно важливу роль у задоволенні пізнавально-естетичних потреб адаптивних туристів. До них належать історичні, археологічні та архітектурні пам'ятки, етнографічні особливості території, центри народних ремесел, промислові та сільськогосподарські підприємства, музеї, театри, виставки, фольклорні фестивалі та інші культурні події [76; 119].

В Україні накопичено значний досвід охорони, вивчення та популяризації історико-культурної спадщини через туризм та екскурсії. Значущим є досвід історико-культурних і архітектурних заповідників у Києві, Кам'янці-Подільському, Чернігові, Батурині, Чигирині, Глухові, Луцьку, Слов'яногірську, Острозі щодо музеєфікації пам'яток та включення їх у туристично-екскурсійні маршрути, зокрема для адаптивних туристів.

Зростання зацікавленості в історико-архітектурній спадщині старовинних міст та сіл стимулює проектування туристичних зон з оптимальною організацією потоків туристів, забезпеченням розміщення, харчування та сувенірного обслуговування. Прикладом успішної організації є відновлення історичної частини Кам'янця-Подільського, обмеженої «петлею» річки Смотрич — одного з найпопулярніших туристичних центрів України [76; 119].

До адаптивних туристично-екскурсійних маршрутів включаються також сакральні об'єкти та пам'ятки: Києво-Печерська лавра, Почаївська лавра, Мотронинський монастир (Холодний Яр, Черкащина), Густинський монастир

(Прилуки), Крехівський монастир (Львівщина), Манявський Скит (Прикарпаття), могила засновника хасидизму Баал Шем Това (Меджибіж, Хмельниччина) та ін. [76; 119].

Археологічні пам'ятки, зокрема античні міста Північного Причорномор'я (Херсонес, Ольвія, Тіра, Пантікапей), скіфське Більське городище (Полтавська обл.), трипільські протоміста Черкащини та Київщини, палеолітичні стоянки Мізин (Чернігівська обл.) і Добраничівка (Київська обл.) включені до екскурсійних маршрутів для осіб з обмеженими можливостями [76; 119].

Музеї України, які зберігають десятки мільйонів одиниць матеріальної та духовної культури, культурно-мистецькі установи, театри, філармонії, концертні зали, а також промислові та сільськогосподарські підприємства, порти, навчальні заклади, торговельні та готельні комплекси, спортивні арени — все це є важливими об'єктами для адаптивного туризму.

Соціально-економічні умови також впливають на розвиток адаптивного туризму: економіко-географічне положення, транспортна доступність, рівень розвитку регіону, сучасна та перспективна територіальна організація господарства, туристична інфраструктура, демографічні показники, структура населення та наявність трудових ресурсів [76; 119-120].

Мірилом цінності туристичних ресурсів є їх унікальність та специфічність, що здатні зацікавити туристів з будь-якої точки світу. Ефективність використання ресурсів визначається їх здатністю забезпечувати організацію відпочинку та туризму, поєднуючи оздоровчі та пізнавальні функції. Оптимальним є поєднання природних умов із наявністю історико-культурних пам'яток та розвиненою туристичною інфраструктурою [76; 120].

Інтеграція осіб з обмеженими можливостями в туристичні дестинації потребує вирішення проблеми фінансової спроможності відвідування віддалених об'єктів, розвитку спеціалізованої туристичної інфраструктури та забезпечення наближення туристів до об'єктів рекреації, оздоровлення та спорту. Тому

необхідним є виявлення додаткових ресурсів і територій для ефективної організації адаптивного туризму [76; 120].

Підсумовуючи, слід підкреслити, що ефективна інтеграція осіб з обмеженими можливостями в туристичні дестинації потребує подолання низки проблем. Серед них — обмежена фінансова спроможність для відвідування віддалених туристично-рекреаційних об'єктів та відсутність спеціалізованої туристичної інфраструктури, пристосованої для потреб адаптивних категорій туристів. Також актуальним є питання наближення туристів з особливими потребами до екскурсійних, спортивно-оздоровчих та рекреаційних об'єктів у регіонах їхнього проживання. У зв'язку з цим нагальною стає необхідність виявлення додаткових туристичних ресурсів і об'єктів для їхнього використання в організації заходів адаптивного туризму, що сприятиме підвищенню доступності та якості туристичних послуг для осіб з обмеженими фізичними можливостями.

Таким чином, аналіз ресурсного потенціалу України свідчить про значні можливості для розвитку адаптивного туризму. Природні умови, включно з кліматом, ландшафтами, водними та біотичними ресурсами, забезпечують широкий спектр оздоровчих, спортивних і рекреаційних послуг для осіб з обмеженими фізичними можливостями. Історико-культурні та сакральні об'єкти, музеї, театри, фестивалі й архітектурна спадщина формують базу для пізнавально-естетичної складової адаптивного туризму. Значну роль відіграють також соціально-економічні умови: транспортна доступність, інфраструктура, демографічні та трудові ресурси регіонів.

Водночас ефективність використання цих ресурсів потребує вирішення проблем доступності, фінансової спроможності туристів та розвитку спеціалізованої інфраструктури для адаптивних категорій. Виявлення нових туристичних об'єктів і оптимізація існуючих маршрутів сприятиме інтеграції осіб з обмеженими можливостями в активне туристичне середовище, підвищенню їх якості життя та формуванню конкурентоспроможного ринку адаптивного туризму

в Україні.

2.3. Сучасний стан розвитку адаптивного туризму в Україні

На сьогодні адаптивний туризм в Україні перебуває на початковому етапі становлення. На жаль, його розвиток значно ускладнили пандемія COVID-19 та повномасштабна російська агресія. Незважаючи на ці військово-політичні та соціально-економічні виклики, вітчизняний адаптивний туризм, на думку авторки, має всі передумови для подальшого прогресивного розвитку після остаточної перемоги України.

Перші кроки у сфері туризму для осіб з інвалідністю в Україні були зроблені у другій половині 1980-х років як частина фізкультурного руху. У цей період створювалися соціальні установи та спеціалізована інфраструктура, яка обслуговувала невелику кількість осіб з інвалідністю. Паралельно розроблялися державні програми, зокрема «Освіта», «Україна XXI століття», «Діти України» тощо. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991) окрім загальних соціальних прав зазначав необхідність забезпечення вільного доступу людей з інвалідністю до рекреаційно-туристичних ресурсів. На основі цих законодавчих актів у країні почали здійснюватися наукові дослідження, готувалися пропозиції та обґрунтування перспектив розвитку туризму для людей з обмеженими можливостями, що в 1992 р. призвело до створення системи державних центрів реабілітації та спорту інвалідів із близько 600 штатними працівниками [11; 27].

Важливий поштовх для масового розвитку спортивного руху серед осіб з обмеженими можливостями дав указ Кабінету Міністрів України «Про комплексну програму вирішення проблем інвалідності» (1993) та створення Українського центру фізичної культури та спорту інвалідів «Інваспорт» із 27 регіональними відділеннями.

На сучасному етапі відбувається активна робота зі створення спеціальних

реабілітаційних програм для людей з інвалідністю та впровадження інноваційних технологій соціальної роботи. Туристична сфера у цьому процесі відіграє важливу роль, вирішуючи проблеми доступності туризму. Наявність насиченого інформаційного середовища формує стійкий попит на туристичне обслуговування серед осіб з інвалідністю [39; 27].

Як зазначає українська дослідниця О. Л. Дишко, туризм для людей з інвалідністю має значний реабілітаційний потенціал: він забезпечує профілактику психосоматичних захворювань, підтримує рухову активність та психічну стійкість, сприяє інтеграції в суспільство, виконує інтелектуальні, виховні та соціальні функції, а також позитивно впливає на психоемоційний стан [35; 5].

Згідно з дослідженням М. М. Поколюдної, С. Г. Корнєєвої та Д. В. Коваленко, організація туризму для осіб з інвалідністю потребує створення профільних фахівців, забезпечення комфортних умов пересування та проживання, а також правильної організації спеціалізованого туристично-екскурсійного обслуговування. При цьому тривалі туристичні поїздки є складнішими для реалізації, тоді як короткі екскурсії (до 24 годин) є більш доступними та реалістичними [75; 212].

Українські туристичні компанії планують маршрути для осіб з інвалідністю заздалегідь, проте під час подорожей можливі непередбачувані обставини та відвідування додаткових об'єктів. Недостатнє знання умов доступності може призвести до труднощів для туристів із обмеженими можливостями [11; 28].

В Україні є низка музеїв та історико-культурних об'єктів, що активно адаптовані для людей з інвалідністю (таблиця 2.2.).

Таблиця 2.2

Перелік музеїв та історико-культурних об'єктів, що максимально адаптовані для осіб з інвалідністю

№ з/п	Назва об'єкту показу	Характеристика
1.	Національний музей народної архітектури та побуту України (Київ)	безкоштовний вхід один день на місяць, екскурсії з сурдоперекладачем, доступ

		для візочників;
2.	Львівський музей народної архітектури та побуту	безкоштовний вхід для дітей-сиріт та інвалідів I групи, пересування візочників без обмежень;
3.	Державний музей-заповідник І. Карпенка-Карого (Кіровоградщина)	стежини доступні для візочників, безкоштовне ознайомлення з літературною спадщиною;
4.	Національний історико-культурний заповідник «Чигирин» (Черкащина)	безкоштовний вхід для інвалідів I та II груп, встановлені пандуси;
5.	Кам'янець-Подільський державний історичний музей-заповідник	безкоштовні екскурсії для інвалідів з організаційним листом;
6.	Луцький історико-культурний заповідник	вільний доступ до пам'яток, часткові обмеження для верхніх галерей замку;
7.	Національний заповідник «Хортиця» (Запоріжжя)	понад 400 осіб з обмеженими можливостями щороку користуються екскурсійними послугами

Джерело: сформовано автором за матеріалами [11; 28].

З 2018 р. у Харківському художньому музеї експонати стали доступними для людей з інвалідністю: розроблені аудіогіди для незрячих, проведено інклюзивні екскурсії для людей із порушенням слуху та зору. Подібні програми діють і в Полтавському краєзнавчому музеї [39; 105-106].

У довоєнний період у Мелітополі планувалося створення інтерактивної інклюзивної карти туристичних атракцій Приазовського регіону з урахуванням потреб маломобільних категорій населення [13; 112].

Особливий досвід розвитку адаптивного туризму накопичено на Черкащині. За підтримки місцевих установ та громадських організацій було засновано Асоціацію інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму для розвитку інклюзивного туризму, підготовки законодавчої бази та нових форм реабілітації людей з інвалідністю [39; 107-108].

У 2018 р. в УДПУ створено Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів», метою якого є інтеграція студентів з особливими освітніми потребами та адаптація їх у соціумі [47].

У травні 2021 р. відбувся II Всеукраїнський науково-практичний онлайн симпозиум з інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, під час якого було ухвалено науково-практичні рекомендації щодо розвитку безбар'єрного простору в Україні [46].

Більше 30 здобувачів УДПУ, у тому числі з інвалідністю, брали участь у проекті «Подорожуємо без бар'єрів», що передбачав спеціально розроблений маршрут та створення умов для комфортного перебування [45].

Перший адаптивний туристичний маршрут Черкащини «Дорога на Пруси» пролягав у Сунківському лісництві на Смілянщині, має протяжність до 6 км і доступний для людей з інвалідністю. Планується облаштування рекреаційної зони з альтанками, пандусами та спеціалізованими гойдалками [47].

Місто Умань є яскравим прикладом успішної реалізації програм адаптивного туристичного обслуговування. У 2017 р. тут створено відділення інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, яке надає послуги зеленого, історичного та релігійного туризму, доступного для всіх. Головні завдання відділення: створення системи інклюзивного туризму та розробка маршрутів, доступних для осіб з інвалідністю, особливо тих, хто користується інвалідними візками, милицями або стоїками [39; 116-117].

Вдалим прикладом комплексного маршруту для осіб на крісло-колісних засобах є екскурсія до дендропарку «Софіївка», що поєднує туристичне обслуговування та транспортні соціальні послуги «Соціальні перевезення Черкащини».

У 2017 році в структурі Управління праці та соціального захисту населення Уманської міської ради було створено відділення інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму. Послуги цього підрозділу є ефективним засобом активної реабілітації, надаючи можливість участі у заходах зеленого, історичного та релігійного туризму, доступного для всіх категорій населення. Основними завданнями відділення є:

- 1) формування системи заходів інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму;
- 2) розробка туристично-екскурсійних маршрутів, максимально пристосованих для осіб з інвалідністю, зокрема тих, хто пересувається за допомогою інвалідного візка, милиць, палиць чи стоїк [39; 116-117].

Прикладом успішно реалізованого маршруту адаптивного туризму для осіб на крісло-колісних засобах, у комплексі з транспортною соціальною послугою «Соціальні перевезення Черкащини», є екскурсійний маршрут до дендропарку «Софіївка».

Активними учасниками програм є молодь з особливими потребами, матері дітей з інвалідністю та люди пенсійного віку. Вони регулярно відвідують виставки Державного заповідника «Стара Умань», унікальні експозиції старовинного українського жіночого вбрання в готельно-ресторанному комплексі «Застава», екскурсії підземеллями Василіанського монастиря, паломницькі подорожі до Кочержинського жіночого монастиря, а також відвідують пам'ятки трипільської культури [46].

Щороку відділення інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму Уманської міської ради надає туристично-екскурсійні послуги понад 2 тисячам осіб з інвалідністю, ветеранам праці, учасникам бойових дій проти російських загарбників та їхнім сім'ям, родинам загиблих героїв [39; 118].

За останні два роки понад 200 ветеранів з інвалідністю та члени їхніх родин з Житомирської області взяли участь у туристичній реабілітації завдяки ініціативі їх земляка, ветерана-інваліда Олександра Шевцова – Житомирський Автобус Героїв «Життя після війни». Туристичні поїздки до Одеси, Яремчі, а також подорожі до Парижа, Венеції, Риму та Кракова сприяли адаптації до мирного середовища та розвитку нових можливостей для життя [4; 35].

Варто виділити також адаптивний туристично-екскурсійний маршрут «Підкорення стихій», розроблений фахівцями з Житомирщини. Його основна мета

– залучення людей з обмеженими фізичними можливостями до активностей, недоступних у повсякденному житті. Маршрут розрахований для людей з проблемами зору, а також для ветеранів-інвалідів бойових дій. Він включає такі етапи:

- м. Житомир: квест-екскурсія для людей з порушенням зору; відвідування авіаклубу «Авіактик»;

- с. Дениші: сплав річки Тетерів на байдарках; заняття на скелях – скелелазіння, дюльфер, жумар;

- м. Коростень: відвідування військово-історичного комплексу «Скеля».

Перевагами маршруту є оздоровчий вплив природного середовища, психофізична активність, зміна обстановки, розширення соціальних ролей і кола спілкування, розвиток життєвого потенціалу, отримання нового досвіду, навичок і знань, а також зниження негативного впливу хвороби чи дефекту на повсякденне життя. Маршрут триває 2 дні/1 ніч і включає транспортні послуги, розміщення, харчування, екскурсійне обслуговування та медичне страхування. Для його проходження не потрібні великі ресурси чи фінансування з боку місцевих органів. Маршрут розроблено так, щоб його могла пройти людина з будь-якою фізичною підготовкою, а фахівці та волонтери забезпечують баланс між допомогою та самостійними діями учасників [100; 80-83].

На сьогоднішньому етапі розвитку адаптивного туризму мережа туристично-екскурсійних маршрутів для маломобільної категорії населення формується також у національних природних парках (НПП) України. Основним завданням НПП є управління рекреаційно-туристичною діяльністю на території парків. Організація адаптивного туризму на їхніх територіях може здійснюватися як державними, так і комерційними структурами, а також у спільних проектах. Маршрути для маломобільних туристів виконують культурно-пізнавальну, оздоровчу та реабілітаційну функції.

Для забезпечення організованого туризму та відпочинку в природних умовах

із дотриманням режиму охорони ландшафтів і об'єктів виділяються зони регульованої та стаціонарної рекреації. У зоні регульованої рекреації передбачено короткостроковий відпочинок та оздоровлення, огляд мальовничих ландшафтів і пам'ятних місць, а також облаштування туристичних маршрутів та екологічних стежок. Зона стаціонарної рекреації передбачає довготривалий відпочинок, організований туризм, санаторно-курортне лікування та проведення реабілітаційних заходів. Уже функціонують доступні маршрути, наприклад: екологічна етнографічна стежка «Великий Степ» та кінний маршрут «Запоріжжя заповідне» (НПП «Приазовський», НПП «Великий Луг»), велосипедний маршрут «Мале коло» та водний маршрут «Чарівний світ Полісся» (Шацький НПП і НПП «Прип'ять-Стохід») [11; 28-29].

Аналіз перспективних і діючих маршрутів для маломобільних туристів у НПП свідчить, що в кожному парку існують пішохідні, водні, велосипедні та кінні маршрути. Хоча їх кількість поки що обмежена, у кожному парку планується створення нових доступних маршрутів, спрямованість та тематика яких залежить від ресурсного потенціалу конкретного НПП.

Особливості організації доступних маршрутів полягають у:

- визначенні фізичних можливостей та потреб туристів-адаптантів;
- організації початкового, проміжного та кінцевого пунктів маршруту;
- виборі місцевості та її позначенні;
- відвідуванні адаптованих туристичних об'єктів;
- забезпеченні медичної допомоги;
- урахуванні реабілітаційних потреб туристів.

Процес створення маршрутів ускладнюють такі фактори, як: фізичний та психічний стан осіб з інвалідністю, рівень освіти, залежність від оточення, архітектурні та екологічні бар'єри, транспортні обмеження, взаємодія з іншими людьми та потреба у спеціальних знаннях.

Паралельно відбувається адаптація туристичної інфраструктури під потреби

замовників та визначення перспективних адаптованих destinations. Аналіз діючих об'єктів (пішохідних, велосипедних маршрутів, печер, скеледромів, боулдерінгових залів тощо) свідчить, що сучасна ресурсна база адаптивного туризму формується через оптимізацію існуючих туристично-рекреаційних об'єктів (пандуси, підйомники, огороження, спеціальні позначення). Основна частина доступної інфраструктури зосереджена у Карпатському, Подільському та Причорноморському туристично-рекреаційних районах, які характеризуються високим ресурсним потенціалом та значним туристичним потоком, у тому числі осіб з інвалідністю [10; 124].

На сучасному етапі розвитку адаптивного туризму в Україні спостерігається формування системи туристично-реабілітаційних послуг для осіб з обмеженими фізичними можливостями, яка включає як державні, так і громадські ініціативи. Значну кількість туристичних об'єктів було створено або адаптовано у 2010–2013 роках, що стало важливим етапом розвитку спортивного руху інвалідів та міжнародного співробітництва у сфері інвалідного туризму. На основі існуючого потенціалу та за умови подальшої підтримки з боку держави та громадських організацій, в Україні можливо створення нових адаптованих туристичних destinations з повним спектром спеціалізованих послуг для адаптивних туристів [10; 125].

Нині серед громадських організацій, які опікуються проблемами адаптації осіб з інвалідністю у суспільне життя, варто назвати наступні:

Всеукраїнська профспілкова організація працеспроможних інвалідів, Львівська міська громадська організація Товариство «Зелений Хрест», Львівська асоціація розвитку туризму, Мелітопольська організація дітей з розумовими вадами та їх батьків «Лебідонька» (у довоєнний період), Національна Асамблея

інвалідів України, Ужгородська міська громадська організація інвалідів зору «Дивосвіт», громадська організація «МАРТ» (м. Чернівці), Івано-Франківська обласна громадська організація інвалідів «СЛІД», Черкаська обласна організація

людей з обмеженими можливостями «День» тощо.

Проведемо SWOT-аналіз розвитку адаптивного туризму в Україні, а його результати представимо в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

SWOT-аналіз розвитку адаптивного туризму в Україні

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ol style="list-style-type: none"> 1. Інтеграція та соціальна адаптація осіб з інвалідністю. 2. Ініціативність суспільства щодо розвитку адаптивного туризму, доброзичливе ставлення місцевого населення. 3. Сприятливі природно-кліматичні умови. 4. Значна кількість об'єктів культурної спадщини. 5. Наявна логістична мережа транспорту, значний транзитний потенціал. 6. Формування різноманітних проєктів і програм підтримки розвитку адаптивного туризму. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Відсутність належної підтримки з боку органів державної влади, а також залежність від фінансування з боку держави та спонсорської підтримки. 2. Відсутність достатньої кількості засобів тимчасового розміщення (проживання) та закладів харчування, адаптованих для потреб осіб з обмеженими можливостями. 3. Неналежна кількість транспортних засобів, особливо громадських, створених відповідно до умов універсального дизайну і пристосованих для осіб з обмеженими можливостями. 4. Недостатність у облаштуванні вулиць, тротуарів і місць відпочинку, така робота тільки

Закінчення табл. 2.3

	<p>почала активізуватися.</p> <ol style="list-style-type: none"> 5. Непідготовленість населення до проблем соціалізації інвалідів та відсутність професіоналів, покликаних вирішувати проблеми доступності. 6. Відсутність моніторингу проблем осіб з інвалідністю та системності у їх вирішенні/врегулюванні.
Можливості	Загрози
<ol style="list-style-type: none"> 1. Підтримка з боку іноземних партнерів та ймовірність інвестиційного буму через запровадження міжнародних програм повоєнної відбудови України. 2. Нормативне врегулювання квот для забезпечення робочими місцями осіб з інвалідністю. 3. Збільшення міжнародної фінансової допомоги для осіб з інвалідністю та програм з їх підтримки/інтеграції/реабілітації. 4. Застосування універсального дизайну для підвищення рівня обслуговування осіб з 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ризики політичної та соціально-економічної кризи в умовах воєнного стану. 2. Продовження військової агресії, зруйнована інфраструктура. 3. Корупція та злочинна діяльність влади, що може спричинити відмову іноземних партнерів від фінансової та військової підтримки України, згорання міжнародних програм, проєктів та інвестицій. 4. Узурпація влади та руйнування місцевого самоврядування в Україні. 5. Корупційна монополізація ринків у руках

<p>інвалідністю.</p> <p>5. Створення державних програм для підтримки і залучення туристів з інклюзією.</p> <p>6. Розробка доступних турів і маршрутів для осіб з інклюзією.</p> <p>7. Створення освітніх програм для комплексної підготовки фахівців для роботи з інклюзивними туристами.</p>	<p>нарколовладних структур.</p>
---	---------------------------------

Джерело: сформовано автором.

Моніторинг діяльності громадських організацій та проведений SWOT-аналіз свідчать про наявність сильних сторін, що забезпечують розвиток адаптивного туризму, а також про існування перешкод, які потребують подолання. Водночас визначено значні можливості для подальшого розгортання туристичного руху для осіб з інвалідністю та потенційні загрози, які можуть стримувати його ефективну реалізацію. Таким чином, адаптивний туризм в Україні перебуває на шляху поступового розвитку, демонструючи перспективу формування системи доступних та безбар'єрних туристичних послуг для різних категорій населення.

Отже, аналіз сучасного стану адаптивного туризму в Україні дозволяє зробити висновок, що цей сегмент туристичної діяльності перебуває на стадії формування та поступового розвитку. Незважаючи на негативний вплив пандемії COVID-19 і воєнної агресії, створюється база для надання доступних туристичних послуг людям з інвалідністю, включаючи державні програми, громадські ініціативи та локальні проекти. Важливу роль у розвитку адаптивного туризму відіграють спеціалізовані маршрути, музеї, національні парки та інші туристичні об'єкти, які забезпечують безбар'єрний доступ, реабілітаційний та соціально-інтеграційний ефект.

Досвід роботи відділень інклюзивного соціально-реабілітаційного туризму, громадських організацій та університетських центрів підтверджує ефективність комплексного підходу до організації туризму для людей з обмеженими можливостями. SWOT-аналіз сучасного стану адаптивного туризму дозволив

визначити сильні сторони, наявні проблеми, перспективні можливості та потенційні загрози, що впливають на його розвиток.

Таким чином, адаптивний туризм в Україні має значний потенціал для подальшого розвитку, а створення нових безбар'єрних туристичних дестинацій, розширення мережі маршрутів і впровадження інноваційних технологій соціальної та туристичної роботи здатні забезпечити інтеграцію осіб з інвалідністю в туристичну та соціальну сферу країни.

2.4. Застосування інноваційних технологій в адаптивному туризмі

Адаптивний туризм спрямований на забезпечення рівних умов доступу до туристичних послуг для осіб з інвалідністю, людей з обмеженими фізичними можливостями та інших груп, які потребують особливих умов. Розвиток цього сегмента є важливим елементом інклюзивної політики держави та одним із пріоритетних напрямів формування соціально відповідального туризму.

На міжнародному рівні адаптивний туризм активно впроваджується у країнах ЄС, США, Японії та Австралії. Зокрема, у Європі понад 80% туристичних об'єктів у розвинених країнах мають принаймні часткову безбар'єрну інфраструктуру, тоді як в Україні ця цифра не перевищує 10%, що свідчить про необхідність активного впровадження інновацій для досягнення конкурентоспроможності на світовому ринку [133-136].

1. Технологічні інновації.

Одним із ключових напрямів інновацій у адаптивному туризмі є впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Серед них:

- онлайн-платформи для бронювання доступних об'єктів (готелі, музеї, транспортні послуги);

- мобільні застосунки, що дозволяють визначити рівень доступності туристичних маршрутів;
- віртуальні тури та технології доповненої реальності (AR), що дозволяють туристам ознайомлюватися з умовами розміщення та маршрутом подорожі заздалегідь.

У ЄС успішним прикладом є платформи Access Earth та Wheelmap, а в Україні — державні ініціативи «Безбар’єрна Україна» та Visit Ukraine Accessibility, які надають інтерактивну інформацію про об’єкти з безбар’єрним доступом [133-136].

2. Продуктові та сервісні інновації.

Продуктові інновації включають створення спеціалізованих туристичних пакетів для маломобільних груп населення, які враховують особливості фізичного стану туристів.

До таких інновацій належать:

- адаптовані маршрути з урахуванням доступності;
- готелі та транспортні засоби з універсальним дизайном;
- екскурсії з аудіоописом або сурдоперекладом;
- спеціалізовані оздоровчі та спортивні програми для людей з інвалідністю.

В Україні такі інноваційні продукти пропонують компанії «Inclusive Travel» (Київ) та «Туризм для всіх» (Львів).

3. Організаційно-управлінські та маркетингові інновації.

Організаційно-управлінські інновації включають:

- 1) створення партнерських мереж між туристичними підприємствами, органами влади та громадськими організаціями;
- 2) впровадження стандартів обслуговування клієнтів з особливими потребами;
- 3) навчання персоналу принципам інклюзивного сервісу.

Маркетингові інновації спрямовані на популяризацію адаптивного туризму

та формування позитивного іміджу підприємства через:

- соціальні медіа та блоги;
- онлайн-PR кампанії;
- участь у міжнародних виставках, наприклад ITB Berlin – Barrier-free Travel;
- розробку інтерактивних вебресурсів та онлайн-платформ для просування спеціалізованих турів.

4. Техніко-технологічні інновації та їх вплив.

Техніко-технологічні інновації включають системи онлайн-бронювання, мобільні додатки для оцінки доступності, автоматизовані системи управління

Таблиця 2.4

Інноваційні технології в адаптивному туризмі

Види інновацій	Приклади впровадження	Вплив на розвиток галузі
Технологічні	Онлайн-платформи, мобільні застосунки, AR-тури	Підвищення доступності, зручності, безпеки
Продуктові	Адаптовані маршрути, інклюзивні тури	Розширення ринку, підвищення попиту
Організаційно-управлінські	Партнерські мережі, стандарти сервісу	Підвищення ефективності управління
Маркетингові	Соцмережі, онлайн-PR, виставки	Популяризація, формування бренду

Джерело: складено автором.

маршрутами та цифрові інструменти планування туристичних поїздок.

За даними Європейської асоціації туризму для всіх, застосування подібних інновацій дозволяє скоротити час обслуговування клієнтів до 30 %, оптимізувати маршрути та знизити витрати на послуги до 20 %. Основні напрями впровадження інновацій представлені автором у таблиці 2.4. та на рис. 2.1.

Рис. 2.1. Застосування інноваційних технологій в адаптивному туризмі

Джерело: складено автором.

Отже, впровадження інновацій у сегмент адаптивного туризму є критично важливим для його сталого розвитку. Комплексне застосування технологічних, продуктових, організаційних та маркетингових інновацій дозволяє:

- 1) розширити доступ до туристичних послуг для маломобільних груп;
- 2) підвищити конкурентоспроможність туристичних підприємств;
- 3) сприяти соціальній інтеграції та формуванню інклюзивного середовища;
- 4) підвищити ефективність управління та оптимізувати витрати.

Таким чином, адаптивний туризм, інтегрований з інноваційними

технологіями та практиками, стає важливим фактором формування соціально відповідальної та конкурентоспроможної туристичної галузі в Україні.

Висновки до розділу 2

Розглянуто політичні та інституційні чинники формування адаптивного туризму в Україні. У межах дослідження проаналізовано законодавчі та нормативно-правові документи, що регулюють соціальний захист осіб з інвалідністю, визначено роль державних інституцій і громадських організацій у розвитку цього напрямку, а також охарактеризовано функціонування управлінських структур, які забезпечують координацію діяльності у сфері адаптивного туризму.

Оцінено ресурсний потенціал українського адаптивного туризму. Визначено, що природні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси країни створюють базу для розроблення інноваційного та конкурентоспроможного туристичного продукту, орієнтованого на потреби осіб з обмеженими можливостями.

Проведено аналіз сучасного стану розвитку адаптивного туризму в Україні. Окреслено принципи формування туристичних послуг для осіб з інвалідністю, наведено приклади популярних маршрутів, туристичних походів і екскурсій, що користуються попитом серед адаптантів, а також розкрито інноваційні підходи до організації туристичної діяльності в цьому сегменті.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В АДАПТИВНОМУ ТУРИЗМІ В УКРАЇНІ

3.1. Основні виклики функціонування вітчизняного адаптивного туризму

Питання забезпечення безбар'єрності та доступності для осіб з інвалідністю завжди залишалося актуальним і проблемним, оскільки його вирішення потребує значних матеріальних, фінансових та організаційних ресурсів. На сучасному етапі ця проблема стоїть не лише перед Україною, а й перед багатьма іншими країнами світу.

У сфері адаптивного туризму виділяють різні види бар'єрів: внутрішні, зовнішні та комунікаційні. Внутрішні бар'єри пов'язані з індивідуальними фізичними, психологічними та когнітивними особливостями людини. Бар'єри зовнішнього середовища охоплюють ставлення суспільства до людей з інвалідністю, архітектурну доступність, екологічні умови, наявність спеціалізованого транспорту та нормативні обмеження. Бар'єри у спілкуванні виникають у процесі взаємодії людини з її соціальним оточенням.

На жаль, у сучасній Україні досі панує стереотипне сприйняття людей з інвалідністю як неповноцінних членів суспільства. Інвалідність слід розуміти як стан людини з певними обмеженнями, що потребує спеціальних умов у працевлаштуванні, медичному обслуговуванні, навчанні та відпочинку.

До базових проблем розвитку адаптивного туризму в Україні, на думку дослідників, належать:

- відсутність комплексної законодавчої бази, яка регулює взаємовідносини між державою, бізнесом та людьми з обмеженими можливостями;

- недостатня обізнаність бізнесу щодо економічної доцільності надання послуг для осіб з інвалідністю;
- недорозвиненість або повна відсутність спеціалізованої туристичної інфраструктури;
- обмеженість інформаційних ресурсів, що могли б надавати повну інформацію про можливості адаптивного туризму.

Н. В. Белоусова відзначає додаткові фактори, що стримують розвиток адаптивного туризму: фізичний стан потенційних туристів, обмежені фінансові ресурси, складності з транспортом (відсутність спеціалізованих автобусів чи місць у залізничному транспорті), високі ціни на спеціалізоване житло, бюрократичні перепони, низький рівень соціальної підтримки, слабе інформаційне поле та недостатній розвиток маркетингу, а також обмежений набір туристичних послуг і дестинацій, доступних людям з інвалідністю [20-21].

Залучення людей з інвалідністю до туристичної діяльності – багатофункціональна проблема. Вона включає два ключові аспекти: хто фінансує туристичну послугу та чи будуть створені сприятливі умови для споживання туристичного продукту людьми з обмеженими можливостями. Дослідження свідчать, що для багатьох осіб з інвалідністю головним є не питання оплати подорожі, а забезпечення рівних можливостей при користуванні туристичними послугами.

Сучасний ринок адаптивного туризму в Україні поки не готовий повністю задовольнити потреби цієї категорії туристів. Це пояснюється відсутністю спеціалізованих туристичних структур, низьким рівнем адаптації інфраструктури та недостатньою підготовкою персоналу. Багато людей з інвалідністю змушені подорожувати лише в колі родини, друзів або самотійно.

Основною проблемою формування сучасного ринку адаптивного туризму є адаптація туристичної інфраструктури та підготовка кадрів у засобах тимчасового розміщення (проживання), ресторанних закладах і рекреаційних

зонах до прийому нових категорій споживачів. Аналіз інфраструктури свідчить, що багато областей України мають низький рівень адаптованості туристичних об'єктів, що безпосередньо впливає на кількість проведених заходів і кількість учасників. Високий рівень адаптації (понад сім об'єктів) спостерігається лише у Київській та, як не дивно, Запорізькій областях.

Незважаючи на наявність безбар'єрних туристичних об'єктів, адаптивний туризм в Україні лише окреслює свою конфігурацію. Це зумовлено недосконалістю державної політики в галузі туризму, яка не спрямована на розвиток адаптивного туризму. Формування регіональних ініціатив відбувається переважно за рахунок недержавної допомоги, меценатства, громадських організацій та міжнародних грантів.

Головними негативними чинниками сучасного адаптивного туристичного ринку є:

- обмежена кількість засобів тимчасового розміщення (проживання), пристосованих для людей з інвалідністю;
- недовіра суб'єктів підприємництва в сфері туризму (надавачів послуг) до перспективи формування попиту;
- обмеженість спеціалізованих пропозицій, що зменшує інтерес потенційних туристів.

Серед основних причин гальмування розвитку адаптивного туризму можна виділити:

- відсутність цілісної системи державного управління адаптивним туризмом на регіональному рівні;
- розрізнене підпорядкування підприємств різним органам центральної влади;
- невизначеність законодавчого статусу підприємств готельної індустрії;
- недосконалість законодавчої бази, відсутність інноваційних проєктів і наукових досліджень;

- нестача кваліфікованих кадрів;
- недостатня державна підтримка та комплексний підхід до популяризації адаптивного туристичного продукту;
- відсутність розвиненої туристичної інфраструктури та невідповідність рівня сервісу міжнародним стандартам.

Таким чином, зазначені чинники, у поєднанні з триваючою російською агресією, фактично призупинили процес становлення та розвитку вітчизняного адаптивного туризму. Його подальший прогрес можливий лише після стабілізації соціально-політичної ситуації та активної державної підтримки цієї сфери.

Проведений аналіз проблемних аспектів функціонування адаптивного туризму в Україні дозволяє констатувати, що його розвиток суттєво ускладнюється багатьма чинниками. Серед них – фізичні, психологічні та соціальні бар'єри, недостатня інформованість як бізнесу, так і самих осіб з інвалідністю, а також відсутність спеціалізованої туристичної інфраструктури та кваліфікованих кадрів. Низький рівень державної підтримки, недосконалість законодавчої бази та відсутність цілісної системи управління адаптивним туризмом у регіонах значно стримують інтеграцію осіб з інвалідністю у сферу туристичних послуг.

Водночас аналіз свідчить, що існує попит на доступні туристичні послуги серед осіб з обмеженими фізичними можливостями, і потенційні можливості розвитку адаптивного туризму в Україні є значними. Проте їх реалізація потребує комплексного підходу, який включає державну підтримку, модернізацію інфраструктури, підготовку фахівців та активну участь громадських організацій. Подальший поступальний розвиток адаптивного туризму в Україні неможливий без подолання існуючих бар'єрів та стабілізації соціально-політичної ситуації, зокрема після завершення російської військової агресії.

3.2. Перспективи та інноваційні напрями розвитку адаптивного туризму в Україні

Для створення інноваційного та конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного задовольнити найвибагливіші запити туристів, у тому числі осіб з особливими потребами, необхідно постійно вдосконалювати й реалізовувати цілеспрямовану державну політику. Головними стратегічними пріоритетами в цьому напрямі мають стати:

- забезпечення ефективного контролю за функціонуванням туристичної галузі, який ґрунтується на плановому розвитку та визначенні національних пріоритетів;

- створення і розвиток туристичної інфраструктури, що належить до компетенції органів влади і є базою для розвитку туристичної діяльності, зокрема в сегменті адаптивного туризму;

- державне втручання у випадках реалізації ресурсомістких проєктів, масштаби яких перевищують можливості приватного бізнесу;

- забезпечення державної підтримки адаптивного туризму, що визначає необхідний обсяг інвестицій [39].

Втілення державної політики у сфері адаптивного туризму та планування його розвитку на національному й регіональному рівнях повинно відповідати двом ключовим принципам:

1. Принцип «універсального дизайну», що передбачає формування безбар'єрного середовища та надання всім громадянам можливості вільного доступу до об'єктів і послуг незалежно від фізичних або інших обмежень.

2. Принцип «розумного пристосування», який передбачає адаптацію середовища під потреби осіб з інвалідністю з урахуванням двох критеріїв:

специфічних потреб цієї категорії людей та наявних ресурсних, організаційних і фінансових можливостей для їх задоволення [39].

Регулювання розвитку адаптивного туризму має здійснюватися через створення механізму державної підтримки й стимулювання, що включає: розробку та фінансування цільових міжрегіональних програм для людей з інвалідністю, створення спеціальних фондів, реалізацію державних інвестиційних проєктів, надання кредитів на пільгових умовах та субсидій.

З огляду на міжнародний досвід і сучасні умови вітчизняного туристичного ринку, а також стан інфраструктури для осіб з інвалідністю, на початковому етапі розвитку адаптивного туризму важливо сформувавши комплексну систему стимулювання для всіх задіяних у туристичному бізнесі галузей та забезпечити його нормативно-правову базу, що включає:

1) субсидування банківських кредитів на будівництво засобів тимчасового розміщення (проживання) та облаштування доступних туристичних об'єктів;

2) надання фінансових пільг для реалізації соціально значущих програм і проєктів, які можуть не зацікавити приватних інвесторів, але є важливими для розвитку суспільства;

3) організацію підготовки кваліфікованих фахівців туристичного супроводу (гідів, провідників та ін.), проведення досліджень і розробку заходів щодо популяризації адаптивного туризму [39].

На основі аналізу законодавства та наукових досліджень можна запропонувати такі рекомендації для подальшого розвитку адаптивного туризму в Україні:

формування суспільної думки про людину з інвалідністю як рівноправного учасника суспільства та активного споживача туристичних послуг;

розробка та впровадження державної програми соціального туризму, доступного для всіх категорій населення;

створення координаційного центру для моніторингу та розвитку адаптивного туризму, який об'єднає бізнес, громадські організації, фонди та органи влади;

впровадження передового зарубіжного досвіду у сфері обслуговування туристів з інвалідністю;

розвиток міжнародного партнерства між українськими та закордонними компаніями, освітніми та науковими установами, некомерційними організаціями;

залучення громадських організацій як експертів при проектуванні та модернізації об'єктів туристичної інфраструктури та створенні адаптивних маршрутів;

забезпечення доступності транспортної та готельної інфраструктури, включаючи обладнання аеропортів, вокзалів, спеціальні транспортні засоби, підйомники та спеціальні засоби в готельних номерах;

розвиток різних видів транспорту та організація чартерних перевезень;

розширення мережі готелів із податковими пільгами та стимулюванням будівництва доступного житла для туристів;

розвиток соціального, сімейного, несезонного та медичного туризму для людей з обмеженими можливостями;

створення єдиного механізму визначення індивідуальних потреб у реабілітаційних послугах;

розширення спектра туристичних послуг і формування дестинацій з урахуванням потреб осіб з інвалідністю;

науково-практичне забезпечення адаптивного туризму з урахуванням природного, історико-культурного та рекреаційного потенціалу окремих територій;

підготовка фахівців туристичного супроводу: гідів, екскурсоловів, провідників та інструкторів;

розвиток інформаційного забезпечення та регулярна популяризація адаптивного туризму у ЗМІ, зокрема на міжнародному рівні.

Втілення зазначених заходів, на думку авторки, створить передумови для системного розвитку адаптивного туризму в Україні, проте їх реалізація можлива лише після остаточної перемоги України у війні з російськими агресорами.

Водночас, сучасний етап розвитку адаптивного туризму в Україні характеризується зростанням ролі інноваційних підходів, спрямованих на забезпечення доступності туристичних послуг для всіх категорій населення.

Інноваційні напрями розвитку цієї сфери охоплюють технологічні, організаційні, освітні, соціальні та інфраструктурні рішення, що відповідають європейським стандартам інклюзивності та сталого розвитку (рис. 3.1). Зокрема,

1. Цифровізація туристичних послуг і створення “розумного” середовища доступності.

Рис. 3.1. Інноваційні напрями розвитку адаптивного туризму

Джерело: складено автором.

Одним із ключових напрямів є впровадження цифрових технологій: мобільних додатків для маломобільних туристів, інтерактивних мап доступності, онлайн-платформ для бронювання адаптованого житла та транспорту. Використання технологій віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR) дає змогу ознайомлюватися з туристичними локаціями дистанційно, що особливо важливо для осіб з обмеженою мобільністю.

2. Упровадження принципів універсального дизайну в туристичну інфраструктуру.

Розвиток адаптивного туризму передбачає створення безбар'єрного середовища відповідно до принципів *universal design*, які забезпечують комфорт і доступність для всіх відвідувачів без необхідності спеціальної адаптації. До цього належить модернізація готелів, транспортних засобів, культурно-розважальних об'єктів і природоохоронних територій відповідно до стандартів ISO 21902:2021.

3. Формування інклюзивної системи підготовки кадрів.

Важливим чинником є підготовка фахівців, здатних працювати у сфері інклюзивного сервісу. Це включає розроблення спеціальних навчальних програм для гідів, менеджерів і працівників туристичної галузі, орієнтованих на роботу з особами з інвалідністю. Освітні інновації у поєднанні з практичними тренінгами сприяють формуванню інклюзивної культури у сфері гостинності.

4. Розвиток соціального підприємництва в адаптивному туризмі.

Інноваційним підходом є створення соціальних підприємств, що надають послуги людям з інвалідністю або маломобільним групам населення. Такі

ініціативи поєднують економічну ефективність із соціальною відповідальністю, забезпечуючи інтеграцію осіб з інвалідністю у туристичне середовище та сприяючи розвитку місцевих громад.

5. Розвиток адаптивного еко- та сільського туризму.

Використання природно-рекреаційного потенціалу України у поєднанні з принципами доступності створює умови для розвитку адаптивного еко- та сільського туризму. Це передбачає облаштування сільських садиб і екомаршрутів із урахуванням потреб маломобільних туристів, застосування екологічних технологій і розвиток “зелених” стандартів у сфері гостинності.

6. Державно-приватне партнерство та міжнародна співпраця.

Інноваційний розвиток адаптивного туризму неможливий без міжсекторальної взаємодії. Важливим напрямом є створення партнерств між державними структурами, бізнесом і громадськими організаціями для реалізації проєктів із забезпечення доступності туристичних дестинацій. Міжнародна співпраця сприяє впровадженню європейських практик та участі України у глобальних ініціативах з інклюзивного туризму.

Таким чином, підсумовуючи викладене, перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні значною мірою визначаються необхідністю створення інноваційного, конкурентоспроможного туристичного продукту, здатного задовольнити потреби всіх категорій туристів, зокрема осіб з інвалідністю. Формування ефективної державної політики та реалізація стратегічних пріоритетів у цій сфері мають базуватися на принципах універсального дизайну та розумного пристосування, що забезпечують безбар'єрне середовище та враховують індивідуальні потреби туристів.

Для сталого розвитку галузі необхідно створити систему державного стимулювання, включно з фінансовою підтримкою, пільгами та інвестиційними проєктами, а також забезпечити нормативно-правове та кадрове підґрунтя для діяльності адаптивного туризму. Важливим аспектом є розвиток

інфраструктури, транспортних та гостьових послуг, інформаційного забезпечення та популяризації адаптивних туристичних продуктів на національному й міжнародному рівнях.

Впровадження запропонованих заходів дозволить не лише підвищити доступність і якість туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями, але й інтегрувати їх у соціальне життя, підвищити рівень їхньої активності та життєвий потенціал. Разом із тим, подальший прогрес у розвитку адаптивного туризму в Україні неможливий без перемоги у війні з російськими агресорами, що є визначальною умовою стабільного розвитку суспільства та туристичної сфери загалом.

3.3. Розробка концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні

Розвиток адаптивного туризму в Україні на сучасному етапі є пріоритетним напрямом забезпечення рівноправного доступу всіх громадян до рекреаційних, культурних і туристичних послуг. Проте існуючі проблеми, пов'язані із відсутністю спеціалізованої інфраструктури, недосконалістю нормативно-правової бази, недостатнім рівнем кваліфікації персоналу та низькою мотивацією бізнесу інвестувати в адаптивний туризм, свідчать про необхідність комплексної державної підтримки цього сегменту туристичної діяльності.

Метою державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму є формування системного підходу до розвитку цього сегменту, створення інноваційного туристичного продукту, що відповідає потребам осіб з обмеженими можливостями, та забезпечення рівного доступу до туристичних послуг усім верствам населення.

1. Принципи формування програми.

Розробка концепції програми ґрунтується на таких ключових принципах:

Принцип універсального дизайну – створення безбар'єрного середовища для всіх категорій туристів, зокрема людей з інвалідністю, літніх людей та сімей із дітьми, що дозволяє забезпечити рівний доступ до туристичних об'єктів, транспортних засобів і сервісів.

Принцип розумного пристосування – адаптація туристичної та рекреаційної інфраструктури під конкретні потреби осіб з інвалідністю з урахуванням фінансових, організаційних та технічних можливостей.

Принцип інноваційності – впровадження сучасних технологій, цифрових платформ, електронних послуг і новітніх методів організації туристичного обслуговування.

Принцип міжсекторальної взаємодії – співпраця державних органів, бізнесу, громадських організацій та міжнародних партнерів для реалізації комплексних програм розвитку адаптивного туризму.

Принцип сталого розвитку – забезпечення екологічної безпеки, охорони культурної спадщини та збереження природних ресурсів при розвитку туристичної діяльності.

2. Основні завдання програми.

Державна програма розвитку інновацій у сегменті адаптивного туризму передбачає вирішення наступних завдань:

1. Розвиток інфраструктури адаптивного туризму:

обладнання туристичних маршрутів пандусами, спеціальними огорожами, підйомниками;

створення доступних санітарно-гігієнічних приміщень на території туристичних об'єктів;

забезпечення доступності транспортних засобів, автовокзалів, залізничних станцій та аеропортів.

2. Нормативно-правове забезпечення:

розробка законодавчих актів, що регламентують права осіб з інвалідністю на туристичні послуги;

впровадження стандартів якості обслуговування в адаптивному туризмі;

створення механізмів державного контролю за реалізацією адаптивних туристичних проєктів.

3. Фінансове стимулювання:

субсидії та пільгові кредити для будівництва та модернізації об'єктів адаптивного туризму;

підтримка соціальних проєктів, які не мають комерційної привабливості, але важливі для розвитку туризму осіб з інвалідністю;

створення цільових фондів для підтримки туристичних ініціатив у сегменті адаптивного туризму.

4. Підготовка і підвищення кваліфікації кадрів:

створення освітніх програм для гідів, провідників, інструкторів з туристичних видів діяльності;

організація тренінгів для персоналу готелів, ресторанів та транспортних компаній;

залучення фахівців з психологічної підтримки та реабілітації туристів.

5. Інформаційне забезпечення та популяризація:

створення єдиної онлайн-платформи з інформацією про доступні маршрути, послуги та об'єкти;

регулярні кампанії у ЗМІ щодо популяризації адаптивного туризму;

міжнародне просування туристичних продуктів для людей з інвалідністю.

6. Інноваційні проєкти та цифрові рішення:

використання мобільних додатків для навігації на туристичних маршрутах;

впровадження електронних сервісів бронювання та обслуговування

адаптивних туристів;

застосування VR та AR-технологій для ознайомлення з культурною спадщиною та природними об'єктами.

3. Механізм реалізації програми.

Для ефективного виконання програми пропонується створити багаторівневу систему управління:

На державному рівні – формування стратегічних цілей, нормативно-правова підтримка, фінансування та контроль реалізації програмних заходів.

На регіональному рівні – адаптація програми під конкретні умови територій, координація роботи місцевих органів влади, підприємств та громадських організацій.

На рівні громадських та приватних структур – участь бізнесу, неурядових організацій і громадських ініціатив у реалізації туристичних проєктів, забезпечення зворотного зв'язку та моніторинг ефективності програм.

4. Очікувані результати реалізації програми.

Реалізація державної програми розвитку інновацій у сегменті адаптивного туризму передбачає отримання наступних результатів:

- розширення туристичних можливостей для осіб з обмеженими фізичними та сенсорними можливостями;
- формування сучасної, доступної та безбар'єрної туристичної інфраструктури у всіх регіонах України;
- підвищення соціальної активності та рівня інтеграції людей з інвалідністю у суспільство;
- стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу в сфері адаптивного туризму;
- впровадження інноваційних технологій та цифрових рішень у туристичний процес;
- збільшення конкурентоспроможності вітчизняного туристичного

продукту на міжнародному рівні.

5. Рекомендації щодо подальших кроків.

Для забезпечення стабільного розвитку адаптивного туризму та реалізації запропонованої програми необхідно:

здійснювати регулярний моніторинг стану адаптивного туризму в Україні;
проводити міжнародні конференції, семінари та тренінги з метою обміну досвідом;

розширювати співпрацю між державними, комерційними та громадськими структурами;

стимулювати впровадження інновацій у сфері туристичного обслуговування осіб з інвалідністю;

впроваджувати систему оцінки ефективності програм і проєктів у сегменті адаптивного туризму.

Схематично проєкт Концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні представлено автором на рис. 3.2.

Так, *візією* є створення в Україні сучасного, інклюзивного та безбар'єрного туристичного середовища, де кожна людина, незалежно від фізичних, сенсорних чи соціальних обмежень, має рівний доступ до рекреаційних, культурних та туристичних послуг, а адаптивний туризм стає важливою складовою соціальної інтеграції та розвитку громад.

Місія - розробка та впровадження комплексної державної політики, що забезпечує:

розвиток інноваційних адаптивних туристичних продуктів;

створення доступної туристичної та рекреаційної інфраструктури;

підвищення кваліфікації фахівців туристичної галузі для роботи з особами з інвалідністю;

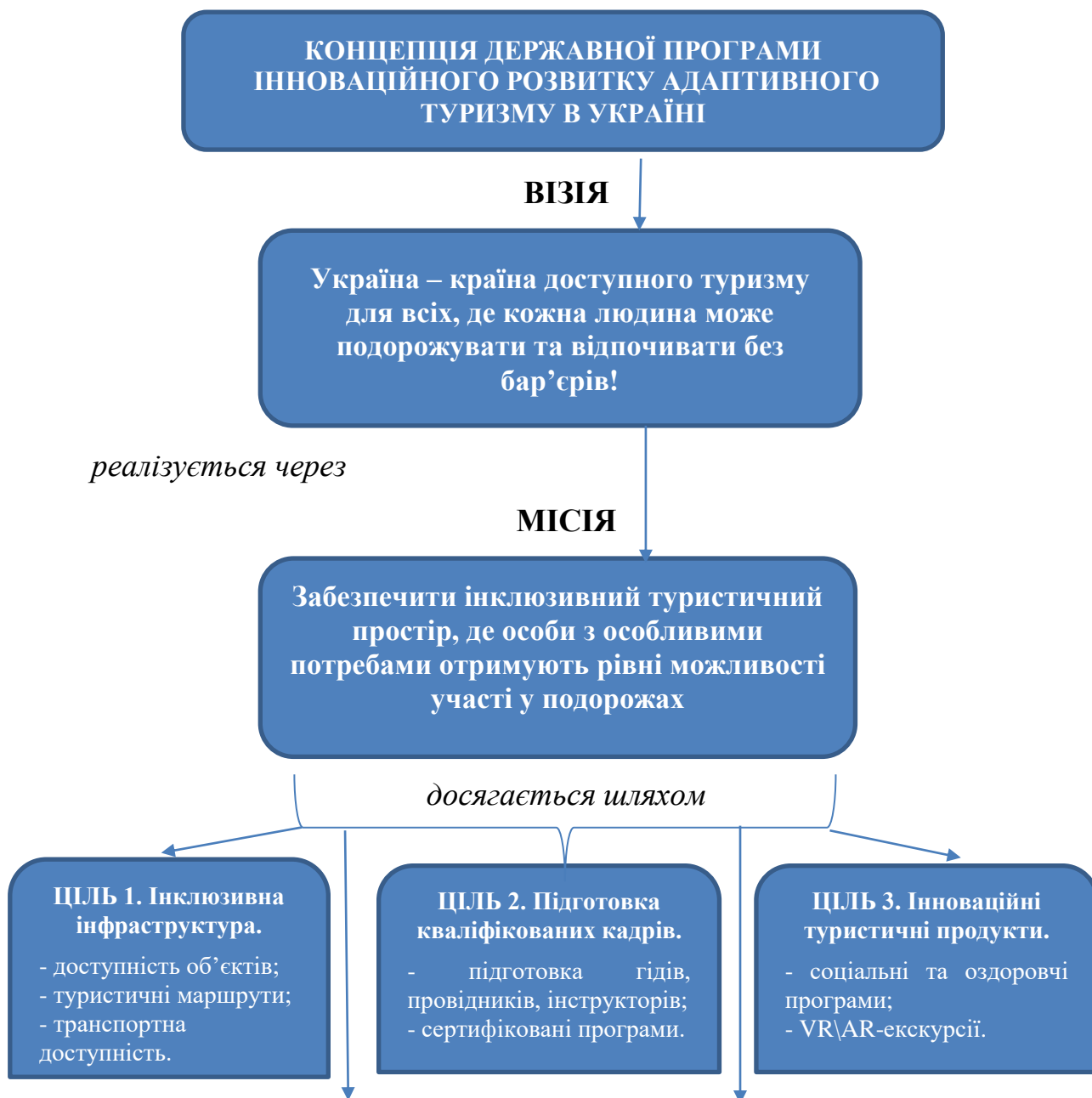
стимулювання участі державних органів, бізнесу та громадських організацій у формуванні інклюзивного туристичного середовища;

інтеграцію осіб з обмеженими можливостями у повсякденне туристичне життя та зміцнення їх соціальної активності.

Стратегічні цілі державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму:

1. Розвиток інклюзивної туристичної інфраструктури.

Забезпечення доступності туристичних об'єктів, рекреаційних зон, готелів, транспортних засобів та інформаційних ресурсів для осіб з інвалідністю.

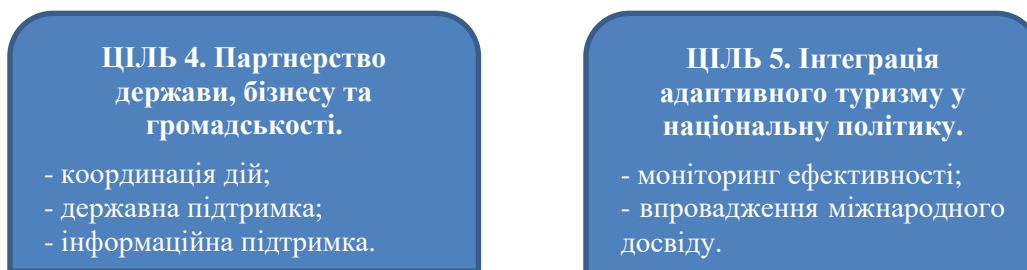

Рис. 3.2. Проєкт Концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні

Джерело: розроблено автором

Впровадження стандартів «універсального дизайну» та «розумного пристосування» у всіх туристичних локаціях.

Створення нових туристичних маршрутів, спеціально адаптованих під потреби людей з обмеженими можливостями.

2. Підвищення професійної компетентності туристичних кадрів.

Підготовка фахівців туристичного супроводу: гідів, екскурсоловів, інструкторів та персоналу готельно-ресторанної сфери для роботи з адаптивними туристами.

Впровадження освітніх та тренінгових програм, сертифікацій та навчальних курсів, спрямованих на інклюзивне обслуговування.

3. Створення та просування інноваційних адаптивних туристичних продуктів.

Розробка нових видів туризму з використанням інноваційних технологій (VR/AR-екскурсії, мобільні додатки для навігації, цифрові гіді).

Організація соціальних, оздоровчих та рекреаційних програм, що враховують фізичні та психосоціальні потреби людей з інвалідністю.

Впровадження механізмів фінансової підтримки та стимулювання для підприємств, що створюють адаптивні туристичні продукти.

4. Зміцнення партнерства держави, бізнесу та громадянського суспільства.

Координація дій державних органів, громадських організацій та бізнес-

структур для створення єдиної системи адаптивного туризму.

Розробка механізмів державної підтримки: гранти, субсидії, пільгове кредитування, інвестиційні проекти для розвитку інклюзивних туристичних об'єктів.

Формування інформаційного середовища та комунікаційних каналів для поширення інформації про доступний туризм та залучення громадськості.

5. Інтеграція адаптивного туризму у національну туристичну стратегію.

Включення сегменту адаптивного туризму до загальної туристичної політики країни як пріоритетного напрямку.

Забезпечення моніторингу та оцінки ефективності державних заходів у сфері адаптивного туризму.

Врачування міжнародного досвіду та кращих практик для підвищення конкурентоспроможності України на глобальному туристичному ринку.

Таким чином, розробка концепції державної програми розвитку інновацій у сегменті адаптивного туризму є необхідною умовою для забезпечення рівного доступу всіх громадян до туристичних послуг, формування безбар'єрного середовища та стимулювання інноваційного розвитку галузі. Реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити соціальну активність людей з інвалідністю, інтегрувати їх у туристичний процес, а також сприятиме розвитку туристичної інфраструктури, підготовці кваліфікованих кадрів та впровадженню сучасних технологій. У перспективі це створить міцну основу для конкурентоспроможного та інклюзивного туристичного сектору в Україні.

Пропозиції автора щодо запровадження інноваційного туристичного продукту в сегменті адаптивного туризму представлені у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Пропозиції щодо впровадження інноваційного туристичного продукту в сегменті адаптивного туризму в Україні

Назва	Характеристика	Інноваційність
-------	----------------	----------------

<p>1. Інклюзивний туристичний маршрут «Доступна Україна»</p>	<p>створення мережі повністю адаптованих туристичних маршрутів (зокрема, у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському, Одесі, Карпатах), що враховують потреби людей з різними формами інвалідності — руховими, зоровими, слуховими та когнітивними.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - використання мобільного застосунку з навігацією для людей із порушеннями зору та слуху (аудіоописи, вібросигнали, 3D-карти); - QR-коди біля туристичних об'єктів з мультимедійним перекладом мовою жестів; - система «розумного гіда», що підлаштовується під індивідуальні потреби користувача.
---	--	--

Закінчення табл. 3.1

Назва	Характеристика	Інноваційність
<p>2. Платформа «Accessible Travel Hub Ukraine»</p>	<p>формування цифрової інноваційної екосистеми для адаптивного туризму — онлайн-платформа, що об'єднує інформацію про доступні готелі, ресторани, транспорт, туроператорів та події.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - інтеграція з Google Maps та AI-підказками щодо рівня доступності об'єктів; - можливість бронювання «безбар'єрних» подорожей онлайн; - віртуальні тури 360° для попереднього ознайомлення з інфраструктурою.
<p>3. Програма «Реабілітаційний туризм для ветеранів»</p>	<p>запроваджує комплексні тури для військовослужбовців, які зазнали поранень, поєднані з елементами фізичної та психологічної реабілітації.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - поєднання туризму з програмами реабілітації, арт-терапії, екотерапії; - застосування інноваційних технологій мобільності (екскурсійні коляски, адаптовані велосипеди, VR-тури для людей з ампутаціями).
<p>4. Мобільний застосунок «Tour4All UA»</p>	<p>передбачає створення персоналізованого туристичного асистента для осіб з обмеженими можливостями.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - штучний інтелект, який формує маршрути з урахуванням типу обмеження; - голосові інструкції, синхронізація з транспортом і навігацією; - можливість виклику волонтера або спеціального транспорту.
<p>5. Соціальне стартап-турбюро «Inclusive Trip»</p>	<p>створення туристичного підприємства (туроператора) нового формату, яке б</p>	<ul style="list-style-type: none"> - модель соціального підприємництва; - персоналізовані тури «рівний

	спеціалізувалося на розробці (організації, створенні) доступних подорожей, залучаючи осіб з інвалідністю як фахівців у сфері туризму (менеджерів з туризму, консультантів та організаторів, гідів, провідників тощо).	для рівного»; - партнерство з місцевими громадами для розвитку безбар'єрної інфраструктури.
--	---	--

Джерело: сформовано автором.

Отже, розглянемо більш детально одну із запропонованих продуктових інновацій - програму «Реабілітаційний туризм для ветеранів».

Мета програми: створення комплексних туристичних послуг для ветеранів та осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок військових дій, з поєднанням відпочинку, фізичної та психологічної реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції у повсякденне життя.

Цільова аудиторія:

- ветерани та військовослужбовці з інвалідністю;
- особи, які отримали травми під час бойових дій;
- сім'ї ветеранів, які потребують підтримки та адаптованих туристичних послуг.

Схематично програма «Реабілітаційний туризм для ветеранів» представлена на рисунку 3.3.

Основні компоненти інноваційного туристичного продукту:

1. Інфраструктура та безбар'єрність:

- адаптовані готелі та туристичні бази з безбар'єрним доступом;
- спеціально обладнані транспортні засоби для перевезення осіб з різними фізичними обмеженнями;

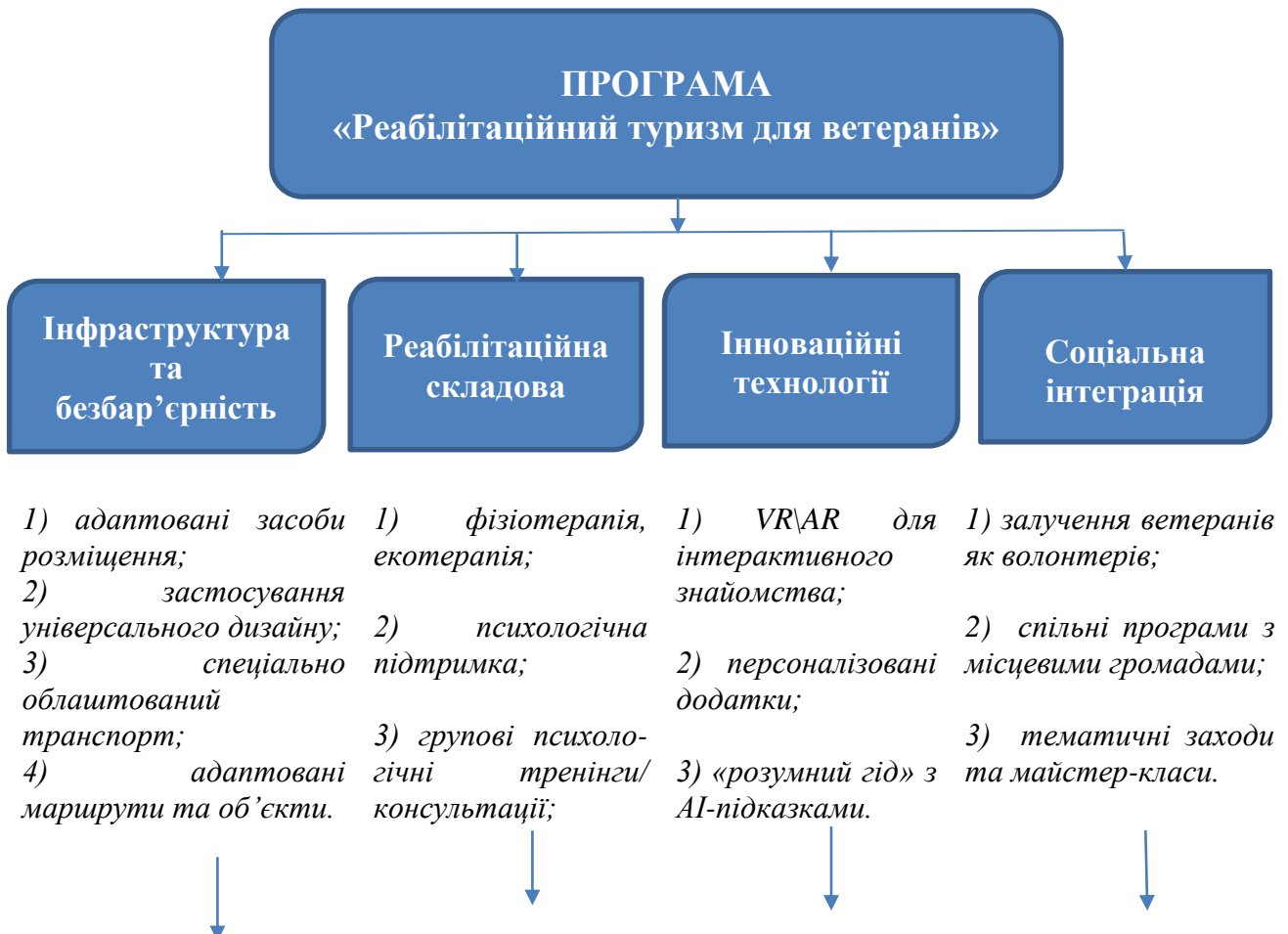
- туристичні об'єкти з адаптованими маршрутами та спеціальними інформаційними панелями (включаючи шрифт Брайля, аудіогіди, VR-тури).

2. Реабілітаційна складова:

- фізіотерапія та відновлювальні тренування на базі туристичних центрів;
- арт-терапія, екотерапія (похідні програми у природі, лісотерапія, гірські прогулянки);
- психологічна підтримка та групові консультації для соціальної адаптації.

3. Інноваційні технології:

- застосування VR/AR для інтерактивного знайомства з дестинаціями, коли фізичний доступ обмежений;
- персоналізовані мобільні додатки для планування турів з урахуванням індивідуальних обмежень;
- «розумний гід» з AI-підказками та інтерактивними маршрутами.

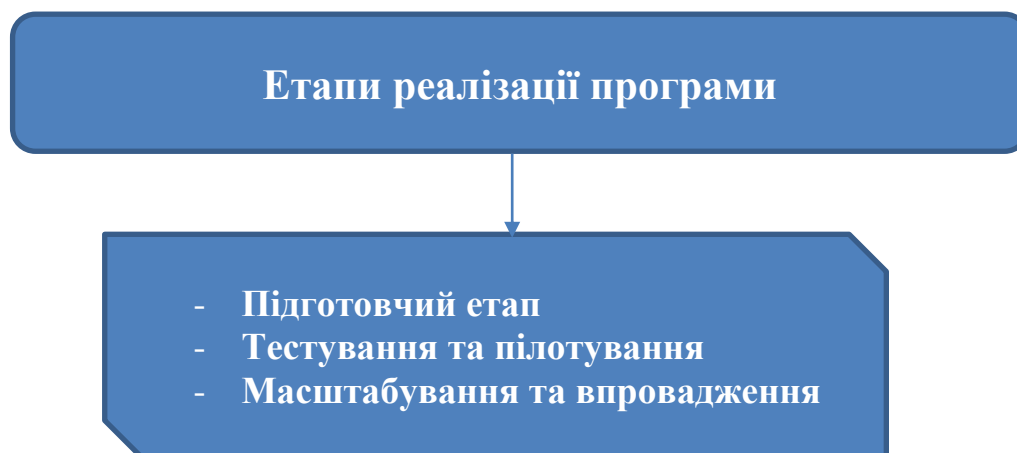

Рис. 3.3. Програма «Реабілітаційний туризм для ветеранів»

Джерело: розроблено автором.

4. Соціальна інтеграція:

- залучення ветеранів як волонтерів та гідів для адаптованих груп;
- спільні програми з місцевими громадами та громадськими організаціями;
- тематичні заходи та майстер-класи для розвитку навичок і соціальної взаємодії.

Етапи реалізації програми:

1. Підготовчий етап: аналіз потреб ветеранів та визначення потенційних туристичних локацій; аудит доступності об'єктів та інфраструктури; розробка методичних рекомендацій для персоналу.

2. Тестування та пілотування: запуск тестових турів для обмеженої групи учасників; збір зворотного зв'язку та корекція послуг.

3. Масштабування та впровадження: формування пакетів туристичних продуктів (вихідні тури, реабілітаційні програми, сімейні тури); створення цифрової платформи для бронювання та інформаційної підтримки учасників; підключення партнерів: готелі, транспортні компанії, медичні та реабілітаційні центри.

Очікувані результати:

- 1) підвищення рівня фізичної та психологічної реабілітації ветеранів;
- 2) інтеграція ветеранів у соціально-туристичну діяльність;
- 3) розвиток нових інноваційних послуг у вітчизняному турбізнесі;
- 4) формування позитивного іміджу України як країни, що підтримує ветеранів та осіб з інвалідністю.

Таким чином, запропоновані пропозиції щодо впровадження інноваційних туристичних продуктів у сегменті адаптивного туризму сприятимуть, на думку автора, підтримці осіб з інвалідністю, забезпеченню для них доступності туристичних маршрутів і турів, формуванню безбар'єрного середовища та підвищенню соціальної активності осіб з інвалідністю, їх ефективній інтеграції у туристичну сферу.

Висновки до розділу 3

Систематизовано ключові проблеми функціонування адаптивного туризму в сучасних умовах. Підкреслено, що через війну та пов'язані з нею обмеження значна частина адаптивно-туристичної діяльності фактично призупинена.

Визначено перспективні напрями подальшого розвитку адаптивного туризму в Україні, які можуть бути реалізовані після завершення воєнних дій і відновлення держави.

Запропоновано проєкт Концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні, що є необхідною умовою для забезпечення рівного доступу всіх громадян до туристичних послуг, формування безбар'єрного середовища та стимулювання інноваційного розвитку галузі.

Сформовано пропозиції щодо запровадження інноваційного туристичного продукту в сегменті адаптивного туризму, зокрема: інклюзивний туристичний маршрут «Доступна Україна», платформу «Accessible Travel Hub Ukraine», що

передбачає створення цифрової інноваційної екосистеми для адаптивного туризму, програму «Реабілітаційний туризм для ветеранів», мобільний застосунок «Tour4All UA», соціальне стартап-турбюро «Inclusive Trip».

Запропоновано розробити наступну продуктову інновацію - програму «Реабілітаційний туризм для ветеранів», що передбачає створення комплексних туристичних послуг для ветеранів та осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок військових дій, з поєднанням відпочинку, фізичної та психологічної реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції у повсякденне життя.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

За результатами розгляду теоретико-методологічних засад і надання пропозицій щодо впровадження інноваційних технологій в адаптивному туризмі та створення інноваційних продуктів адаптивного туризму, опрацювання великого обсягу наукових джерел сформульовано такі узагальнюючі висновки.

1. Проаналізовано сутність поняття «адаптивний туризм» та уточнено його термінологічний апарат, здійснено класифікацію основних його різновидів. Встановлено, що в міжнародній і вітчизняній науковій практиці досі не існує єдиного, усталеного та універсального визначення поняття «адаптивний туризм», що зумовлює триваючі дискусії серед дослідників. Найбільш повним та об'єктивним, на нашу думку, є трактування адаптивного туризму як форми туристичної діяльності, що ґрунтується на співпраці між різними учасниками туристичного ринку і забезпечує доступність для людей з особливими потребами, враховуючи рухові, візуальні, слухові та когнітивні особливості. Такий підхід сприяє створенню умов для самостійного та гідного функціонування туристів з інвалідністю шляхом пропонування універсальних туристичних продуктів і послуг. У світовій практиці цей вид туризму відомий під назвами «доступний туризм», «туризм для всіх», «універсальний туризм», «безбар'єрний туризм», «інклюзивний туризм» тощо.

2. Вивчено ступінь наукової розробленості тематики адаптивного туризму в працях українських і зарубіжних учених. Встановлено, що дослідники приділяють значну увагу теоретико-методологічним засадам розвитку цього напрямку, уточненню понятійно-термінологічного апарату, аналізу етапів його становлення в Україні та світі, дослідженню ресурсного потенціалу, вивченню вітчизняного та міжнародного досвіду організації адаптивного туризму, характеристиці дестинацій, законодавчій базі його функціонування, а також проблемам і бар'єрам, що стримують розвиток цього сегменту. Крім того,

окреслено перспективні напрями його відновлення та модернізації у післявоєнний період.

3. Досліджено зарубіжний досвід розвитку адаптивного туризму. Виокремлено країни та туристичні дестинації, де цей напрям є невід'ємною складовою національної туристичної системи, зокрема Німеччину, Францію, Іспанію, Фінляндію, Польщу, США, Ізраїль тощо. Наведено приклади успішної організації туристичних послуг для осіб з обмеженими можливостями та наголошено на важливості адаптації цих напрацювань до умов сучасної України, особливо в період післявоєнного відновлення.

4. Розглянуто політичні та інституційні чинники формування адаптивного туризму в Україні. У межах дослідження проаналізовано законодавчі та нормативно-правові документи, що регулюють соціальний захист осіб з інвалідністю, визначено роль державних інституцій і громадських організацій у розвитку цього напрямку, а також охарактеризовано функціонування управлінських структур, які забезпечують координацію діяльності у сфері адаптивного туризму.

5. Оцінено ресурсний потенціал українського адаптивного туризму. Визначено, що природні, історико-культурні та соціально-економічні ресурси країни створюють базу для розроблення інноваційного та конкурентоспроможного туристичного продукту, орієнтованого на потреби осіб з обмеженими можливостями.

6. Проведено аналіз сучасного стану розвитку адаптивного туризму в Україні. Окреслено принципи формування туристичних послуг для осіб з інвалідністю, наведено приклади популярних маршрутів, туристичних походів і екскурсій, що користуються попитом серед адаптантів, а також розкрито інноваційні підходи до організації туристичної діяльності в цьому сегменті.

7. Систематизовано ключові проблеми функціонування адаптивного туризму в сучасних умовах. Підкреслено, що через війну та пов'язані з нею

обмеження значна частина адаптивно-туристичної діяльності фактично призупинена.

8. Визначено перспективні напрями подальшого розвитку адаптивного туризму в Україні, які можуть бути реалізовані після завершення воєнних дій і відновлення держави.

9. Запропоновано проєкт Концепції державної програми інноваційного розвитку адаптивного туризму в Україні, що є необхідною умовою для забезпечення рівного доступу всіх громадян до туристичних послуг, формування безбар'єрного середовища та стимулювання інноваційного розвитку галузі. Реалізація запропонованих заходів дозволить підвищити соціальну активність людей з інвалідністю, інтегрувати їх у туристичний процес, а також сприятиме розвитку туристичної інфраструктури, підготовці кваліфікованих кадрів та впровадженню сучасних технологій. У перспективі це створить міцну основу для конкурентоспроможного та інклюзивного туристичного сектору в Україні.

10. Сформовано пропозиції щодо запровадження інноваційного туристичного продукту в сегменті адаптивного туризму, зокрема:

- інклюзивний туристичний маршрут «Доступна Україна», що передбачає створення мережі повністю адаптованих туристичних маршрутів (зокрема у Львові, Києві, Кам'янці-Подільському, Одесі, Карпатах), що враховують потреби людей з різними формами інвалідності — руховими, зоровими, слуховими та когнітивними;

- платформу «Accessible Travel Hub Ukraine», що передбачає створення цифрової інноваційної екосистеми для адаптивного туризму — онлайн-платформи, що об'єднує інформацію про доступні готелі, ресторани, транспорт, туроператорів та події;

- програму «Реабілітаційний туризм для ветеранів», що передбачає формування комплексних турів для військовослужбовців, які зазнали поранень,

поєднані з елементами фізичної та психологічної реабілітації.

- мобільний застосунок «Tour4All UA», що передбачає створення персоналізованого туристичного асистента для осіб з обмеженими можливостями;

- соціальне стартап-турбюро «Inclusive Trip», що передбачає створення туристичного підприємства (туроператора) нового формату, яке б спеціалізувалося на формуванні (розробці) доступних подорожей, залучаючи людей з інвалідністю як гідів, консультантів та організаторів.

11. Запропоновано розробити наступну продуктову інновацію - програму «Реабілітаційний туризм для ветеранів», що передбачає створення комплексних туристичних послуг для ветеранів та осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок військових дій, з поєднанням відпочинку, фізичної та психологічної реабілітації, соціальної адаптації та інтеграції у повсякденне життя.

Основними компонентами цього інноваційного туристичного продукту визначено: наявність інфраструктури та безбар'єрність; реабілітаційна складова для осіб з інвалідністю; інноваційні технології (застосування VR/AR для інтерактивного знайомства з дестинаціями, коли фізичний доступ обмежений; персоналізовані мобільні додатки для планування турів з урахуванням індивідуальних обмежень; «розумний гід» з AI-підказками та інтерактивними маршрутами); соціальна інтеграція (залучення ветеранів як волонтерів та гідів для адаптованих груп; спільні програми з місцевими громадами та громадськими організаціями; тематичні заходи та майстер-класи для розвитку навичок і соціальної взаємодії).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко О.С. Організація туристичної діяльності: конспект лекцій. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2022. -144 с.
2. Арсененко І. Інвалідний туризм: поняття, класифікація / І. Арсененко, О. Топалова // Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах Європи та Азії: матеріали XXIV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (Переяслав-Хмельницький, 30-31 липня 2014 року). – Переяслав-Хмельницький, 2014. – С. 9-11.
3. Арсененко І., Байтеряков О., Донець І. Організація адаптивного туризму в Україні// Українська географія: сучасні виклики. Т. 2. – С. 25-27.
4. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: навч. посібник. Київ. 2020. 125 с.
5. Барна Н.В., Коротєєва А.В. Інклюзивно-реабілітаційний туризм: навч. посібник. Київ. 2020. 125 с.
6. Барський Ю., Бакота Д., Єрко І. Доступний (інклюзивний) туризм: основні поняття. URL: <https://konfgeolutsk.wordpress.com/author/konfgeolutsk/>
7. Безпалова А.С., Радіонова О.М. Розвиток інклюзивного туризму//Місто. Культура. Цивілізація: виклики сучасності : матеріали міжнар. наук.-теорет. інтернет-конф., Харків, квітень 2021 р. / [редкол. : М. К. Сухонос (відпов. ред.) та ін.]; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова, 2021. – С. 38-40.
8. Безугла Л.С., Куваєва Т. В., Герасименко Т. В. Проблеми та перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні та Європі// Економіка та суспільство. – 2022. – Вип. 43. – С. 191-198.
9. Бейдик О.О., Мельничук А.Л., Топалова О.І. Адаптивний туризм: класифікація та науково-методологічні підходи до суспільно-географічного

дослідження.

URL:<http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/5648pdf?sequence=1>

10. Бейдик О. О. Адаптивний туризм: передумови та перспективи розвитку, лідери Духу: навч. посіб. / О. О. Бейдик. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2017. – 402 с.

11. Бейдик О.О., Топалова О.І. Адаптивний туризм: європейський та національний досвід// Часопис соціально-економічної географії. - 2021. – Вип. 30. - С. 24-31.

12. Бейдик О.О. Класифікація та нові типи адаптивного туризму / О. О. Бейдик // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку : матеріали II-ї міжнар. наук.-практ. конф., 16 вересня 2014 р. – Черкаси : Брама-Україна, 2014. – С. 8–134.

13. Бейдик О.О. Картографування та структурно-логічне моделювання адаптивного туризму / О.О.Бейдик, А.В. Орещенко, А.О. Зяблова, О.І. Топалова // Часопис картографії: Збірник наукових праць. – К.: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2014. – Вип.11. – С. 106-115.

14. Бейдик О.О. Оцінка природних рекреаційно-туристських ресурсів регіону для організації адаптивного туризму / О. О. Бейдик // Регіон – 2014 : стратегія оптимального розвитку: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 6–7 листоп. 2014 р. – Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2014. – С. 56–59.

15. Бейдик О.О. Структурно-логічні моделі як важіль аналізу адаптивного туризму : матеріали IV всеукр. науково-практичної конференції [«Сучасні проблеми розвитку суспільної географії»] / Бейдик О.О., Топалова О.І., Михалюк М.М., Опанасюк К.І. – Київ, 2014 – С. 32–34.

16. Бейдик О.О. Чинники та перспективи розвитку адаптивного туризму в національних природних парках України / О. О. Бейдик, А. Л. Мельничук, О. І. Топалова, С. Ю. Сировець // Географія та туризм. - 2017. - Вип. 40. - С. 97-110. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/gt_2017_40_12.

17. Бейдик О.О., Топалова О.І., Драчук А.І. Туристсько-екскурсійний потенціал формування маршрутів для адаптивних туристів// Географія та туризм. – 2016. – Вип. 36. – С. 55-62.
18. Бейдик О.О., Мельничук А.Л., Орещенко А.В. Діагностика адаптивного туризму // Часопис картографії: Зб. наукових праць. – К. : КНУ ім. Тараса Шевченка, 2015. – Вип. 12. С. 90-104.
19. Бейдик О.О., Мельничук А.Л., Топалова О.І. Адаптивний туризм: суспільно- географічні підходи до дослідження// Науковий вісник Херсонського державного університету. Секція 3. Географія рекреації та туризму. 2016. – Вип. 3. – С. 51-62
20. Белоусова Н. В. Впровадження інклюзивного туризму в соціально-реабілітаційну систему України. Молодий вчений. Херсон. 2017. № 2 (42). - С. 14-17.
21. Белоусова Н. В. Теоретичні аспекти розвитку інклюзивного реабілітаційно- соціального туризму в Україні. Наукові записки СумДПУ імені А.С. Макаренка. Географічні науки. 2018. Вип. 9. С. 205–213. URL: http://scinotesgeo.at.ua/Volume_9/Belousova_Theoretycal_Aspects.pdf (дата звернення: 03.11.2025).
22. Белоусова Н. В. Зарубежный опыт популяризации инклюзивного реабилитационно-социального туризма / Н. В. Белоусова // Туризм и гостеприимство. – 2019. – № 1. – С. 36-45.
23. Белоусова, Н.В. Инклюзивный туризм в системе реабилитационной географии: от теории к практике: монография. Н. В. Белоусова. ТАЛКОМ, 2018. 344 с. (Last accessed: 25.08.2020)/
24. Более одного миллиарда человек в мире имеют какую-либо форму инвалидности [Електронний ресурс] : [Веб-сайт] // Всесвітня організація охорони здоров'я. URL:https://www.who.int/mediacentre/news/releases/2011/disabilities_20110609/ru/ (дата звернення: 20.10.2025).

25. Брич В.Я. Організація туризму: підручник. Тернопіль: ТНЕУ, 2017. 448 с.
26. Вікторова Л.В. Соціально-психологічна реабілітація військовослужбовців які отримали інвалідність засобами інклюзивного туризму. Current issues of inclusive tourism introduction in Ukraine and other countries. Poznan, 2018. P. 120– 133.
27. Власенко І. В. Інклюзивний туризм: досвід Європи, проблеми та перспективи України / І. В. Власенко // Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг: зб. наук. пр. / відпов. ред. М.В. Чорна. – Х. : ХДУХТ, 2018. – Вип. 2 (28). – С. 220-230.
28. Влащенко Н.М. Проблеми та перспективи розвитку інфраструктури для потреб інклюзивного туризму / Н. М. Влащенко // Бізнес Інформ. – 2018. – №9. – С. 122– 126.
29. Вовчанська О.М., Іванова Л.О. Інклюзивний туризм: класифікаційні та маркетингові аспекти: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції «Інновації, тренди та перспективи індустрії гостинності» (м. Львів, 12 грудня 2019 р.). Львів: ЛТЕУ, 2019. 192 с. С.9-14.
30. Войтовська А.І. Особливості інклюзивного туризму. Народна освіта. 2017. Вип. 3(33). URL: http://tourlib.net/statti_ukr/vojtovska.htm (дата звернення: 28.10.2025).
31. Волошинський О. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб : навч. посібн. / О. Волошинський, І. Горбацьо, А. Мацелюх, М. Сварник – Л. : ТОВ "Простір М", 2009. – 128 с.
32. Герасимович Е.М., Доній Н.Є., Тополь О.В. Соціальна робота зі спеціальними групами клієнтів: навчальний посібник. Чернігів. ЧНТУ, 2015. 186 с.
33. Голод А.П., Крадецька А. О. Дитячий адаптивний туризм в Україні:

передумови розвитку та проблеми безпеки// Глобальні та національні проблеми економіки. – 2015. – Вип. 5. – С. 760-763.

34. Гоманюк М.А. Тифлотуризм та перспективи його розвитку в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Географічні науки. 2016. № 4. С. 99–105.

35. Дишко О. Л. Особливості інклюзивного туризму як виду реабілітації студентів з інвалідністю. Сучасні питання фізичної реабілітації, рекреації та фізичного виховання різних груп населення : Тези III міжнар. науково-практ. конф., м. Харків, 19–20 груд. 2019 р. 2019. С. 5–7.

36. Доступне Прикарпаття: Івано-Франківський регіональний туристично- інформаційний центр. URL: <http://www.rtic.if.ua/objects/c17/32.html>.

37. Дрюма О. Безбар'єрне середовище для людей з інвалідністю в Україні: п'ять основних проблем URL: https://www.irf.ua/bezbarerne_seredovische_dlya_lyudey_z_invalidnistyu_v_ukraini_pyat_osno_vnikh_problem.

38. Жеребко І. Можливості впровадження соціальної послуги інклюзивного туризму в Україні. Social Work and Education. 2021. Т. 8. - № 2. - С. 175–189.

39. Жеребко І. А. Організаційно-змістові засади надання соціальних послуг людям з інвалідністю засобами інклюзивного туризму: дис. на здоб. наук. ступ. док. філос. за спеціальністю 231 Соціальна робота. – Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Умань, 2021. <https://nauka.udpu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01pdf>

40. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс] : [Веб-сайт]. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>

41. Енциклопедія інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму, МОН України, Уманський держ.пед. ун-т імені Павла Тичини. Умань : ВПЦ «Візаві», 2019. 563 с.

42. Європейська асоціація доступного туризму (ENAT) [Електронний ресурс]. URL: <https://www.accessibletourism.org/>
43. Єрко І.В. Доступність обслуговування туристів в інклюзивному аспекті туристичної сфери / І. В. Єрко, А. Р. Гринасюк, О. Г. Курочка // Природа Західного Полісся та прилеглих територій : зб. наук. пр. / за заг. ред. Ф. В. Зузука. – Луцьк : ПП Іванюк В.П., 2019. – № 16. – С. 113–117.
44. Єрко І. В. Теоретичні основи дослідження інклюзивного туризму / І. В. Єрко, А. Р. Гринасюк, О. Г. Курочка // Практика і перспективи розвитку індустрії гостинності України : монографія / [за заг. редакцією д. е. н., професора Б. М. Мізюка]. – Львів : ЛТЕУ, 2019. – С. 7–22.
45. І міжнародний науково-практичний симпозиум на тему “Актуальні проблеми впровадження Інклюзивного Реабілітаційно-Соціального Туризму в Україні” в м. Умані. Черкаський обласний центр медико-соціальної експертизи. URL: <http://cherkassymsek.com.ua/imizhnarodniy-naukovo-praktichniy-simpozium-na-temu-aktualni-problemi-vprovadzhennya-inklyuzivnogo-reabilitatsiyno-sotsialnogo-turizmu-v-ukrayini-vm-umani/>.
46. Інклюзивний туризм для осіб з інвалідністю. Офіційний вебпортал Фонду соціального захисту людей з інвалідністю. URL: <https://www.ispf.gov.ua/news/inklyuzivnij-turizm-dlya-osib-z-invalidnistyu> (дата звернення: 03.10.2025).
47. Інклюзивний туризм на Черкащині. INVAK.INFO - інформаційне агентство – портал людей з інвалідністю. URL: <https://invak.info/reabilitatsiya/inklyuzivnij-turizm-na-cherkashhini.html>.
48. Інклюзивний туризм - новий вид реабілітації людей з інвалідністю. ДДМУ. URL: [http://www.dsma.dp.ua/ua/novini/178GinklyuzivnijGturizmGnovijGvidGre a bilitatsijiGlyudejGzGinvalidnistyu](http://www.dsma.dp.ua/ua/novini/178GinklyuzivnijGturizmGnovijGvidGre%20a%20bilitatsijiGlyudejGzGinvalidnistyu).
49. Кількість інвалідів за регіонами [Електронний ресурс] // Міністерство соціальної політики України URL:

http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article%3Bjsessionid=96B256797EE26FE96EB5DAE00CC34E4C?art_id=117438&cat_id=117425.

50. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму: навч. посіб. / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.

51. Ковальська Л. В. Зарубіжний досвід розвитку туризму для неповносправних та його інтерпретація в Україні. Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Стан та перспективи розвитку культурологічної науки в Україні»: Збірник тез доповідей (I частина). Миколаїв: ВП «Миколаївська філія КНУКіМ». - С.194.

52. Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю: Резолюція Генеральної асамблеї ООН № 61/106, прийнята на шістдесят першій сесії ГА ООН 2006 р. (Конвенцію ратифіковано законом України № 1767-VI від 16.12.2009) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_g71

53. Концепція ООН про права інвалідів [Електронний ресурс].
URL: <https://www.coe.int/ru/web/compass/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities>

54. Кучинська І.В. Теоретичні та прикладні аспекти організації туризму для людей з обмеженими можливостями на природоохоронних територіях / І. В. Кучинська // Наук. вісн. НЛТУ України. – 2012. – Т. 22. – Вип. 13. – С. 98–106.

55. Кравченко О. Інклюзивний туризм як вид соціально-психологічної реабілітації студентів з інвалідністю, URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/10653> (дата звернення 22.10.2025р.).

56. Кравченко О. О. Нормативно-правові засади впровадження інклюзивного туризму як засобу реабілітації дітей та молоді з особливими освітніми потребами / О. О. Кравченко // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України Серія: Педагогічні науки. — 2020.— № 1. — С. 128–147.

57. Кравченко О., Коляда Н., Каштан С. Підготовка майбутніх соціальних працівників до надання соціальних послуг видами інклюзивного туризму. Матеріали V Міжнародної науково=практичної конференції «Теоретичні і прикладні напрямки розвитку туризму та рекреації в регіонах України». Збірник наукових праць. Кропивницький. ЛА НАУ, 2019.

58. Кучинська І. В. Теоретичні та прикладні аспекти організації туризму для людей з обмеженими можливостями на природоохоронних територіях// Наук. вісник НЛТУ України. – 2012. – Вип. 22.13. - С. 98-106.

59. Лихоносова Г.С., Леснікова Ю.І. Безбар'єрний туризм як забезпечення потреб соціально відторгнутих людей. Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 2-2(45). С.76-79.

60. Мандрівки, що повертають радощі буття// Голос України. - 2016. - 19 жовтня.

61. Матвійчук Л., Чепурда Л. Формування доступного середовища інклюзивного туризму// Економічний форум. – 2020. - № 2. - С. 74-80.

62. Махлинець С.С. Сучасні підходи до визначення поняття туризму для людей з обмеженими можливостями. Мукачівський держ. ун-т, 2018. – С. 105-109.

63. Молоченко І.А. Зарубіжний досвід соціальної реабілітації людей з інвалідністю засобами інклюзивного туризму. Актуальні проблеми підготовки фахівців соціальної сфери : матеріали Всеукр. науково-практ. конф., м. Умань, 21 квіт. 2020 р. Умань, 2020. С. 75–77.

64. Молоченко І.А. Інклюзивний туризм як універсальний засіб реабілітації людей з інвалідністю. «Наука, освіта, молодь» : матеріали XIV Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців, м. Умань, 28 квіт. 2021 р. Умань, 2021. С. 35–38.

65. Молоченко І.А. Музеї. Історико-культурні, природно-заповідні та лікувально- оздоровчі об'єкти Черкащини крізь призму інклюзивного туризму :

довідник. Умань, 2020. С. 58–115.

66. Молоченко І.А. Організація та проведення інклюзивних турів для людей з інвалідністю. «Інновації партнерської взаємодії освіти, економіки та соціального захисту в умовах інклюзії та прагматичної реабілітації соціуму» : матеріали V Міжнар. науково-практ. конф., м. Кам'янець-Подільський, 27–28 трав. 2021 р. Кам'янець-Подільський, 2021. С. 335–339.

67. Молоченко І.А. Реабілітаційні можливості для людей з інвалідністю під час інклюзивного туризму. «Актуальні соціальнофілософські проблеми сучасності» : матеріали XIII Всеукр. студент. наук. конф., м. Умань, 26 листоп. 2020 р. Умань, 2020. С. 84–87.

68. Монастирський В. Організація туризму для осіб з обмеженими можливостями у Львівській області / В. Монастирський // Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини. – 2012. – Вип. 29 (2). – С. 164-170.

69. Науменко Л.Ю. Інклюзивний туризм як вид реабілітації: сучасні потреби інвалідів / Л.Ю. Науменко, В. В. Лепський, С. В. Макаренко, І. С. Борисова, О. В. Семененко // Український вісник медико-соціальної експертизи. – 2015. – № 2. – С. 23-26.

70. На Черкащині створили перший інклюзивно-туристичний маршрут. INVAK.INFO - информационное агентство - портал людей с инвалидностью. URL: <https://invak.info/bezbarernost/na-cherkashhini-stvorilipershij-inklyuzivno-turistichnij-marshrut-foto.html>

71. Національна Стратегія із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. № 366-2021-р від 14.04.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#n10> (дата звернення: 02.10.2025).

72. Нохріна Л.А. Інклюзивний туризм: соціально-економічні аспекти розвитку. Інтернаука. 2018. №19. URL: <https://www.internauka.com/issues/2018/19/4302> (дата звернення: 27.10.2025).

73. Перфільєва М.В., Кирпич І.О. (2017), Правове забезпечення розвитку інклюзивного туризму в Україні [Молодий вчений] р. 418-420. [українською мовою].
74. Погасій С.А., Золотухіна П.О. Перспективи розвитку сільського туризму для осіб з обмеженими можливостями. Інтернаука. 2018. № 21. URL: <https://docs.google.com/viewerng/viewer?url=http://www.inter-nauka.com/uploads/public/15450781134831.Pdf> (дата звернення: 27.10.2025).
75. Покоłodна М.М., Корнеєва С.Г., Коваленко Д.В. Особливості організації та проведення екскурсій для осіб з обмеженими можливостями. Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. 2019. Вип. №10. С. 209-218.
76. Попович С. І. Туристичне краєзнавство: генеза, методологія, завдання// Краєзнавство. - 2015. – С. 111-123.
77. Поступна О.В., Іович Р.І. Зарубіжний досвід створення доступного середовища для інклюзивних туристів». URL: <http://29ujmo6.257.cz/bitstream/.pdf>
78. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму». URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/GH3AN00A.html
79. Радіонова О.М., Труфанова К.А. Аналіз доступності туризму для осіб з обмеженими можливостями в Україні. Бізнес-навігатор. 2019. Вип. 6 (55). С.187-191.
80. Радіонова О.М. Сучасні арт-об'єкти та інклюзивний туризм: діалектика співвідношень URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/96.pdf
81. Рекомендації по доступному туризму на основі резолюції А/RES/637(XX) Генеральної Асамблеї ЮНВТО URL: http://www.disright.org/sites/default/files/source/12.12.2016/yunvto_rekomendacii_po_dostupnomu_turizmu.pdf

82. Розвиток адаптивного туризму URL: <http://sath.org/history/society/20120615/320692936.html>
83. Романенко Т. Проблеми розвитку інклюзивного туризму в Україні / Т. Романенко // Тенденції розвитку туристичної індустрії в умовах глобалізації: Матеріали I-ої Міжнародної науково-практичної конференції, 27 – 28 квітня 2017 р. – Ужгород: ПП «Інватор», 2017. – С. 61-63.
84. Сажнев М.Л. История развития инвалидного туризма в мире и в Украине / Сажнев М.Л., Хрущ Ю.М., Озмитель Д.Д. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – К.: Видавництво НПУ імені М.П.Драгоманова, 2011. – Вип. 14(26) – С. 213 – 215.
85. Сигида Е.А. Адаптивный туризм – социальное направление развития туристских услуг // Вестник Ассоциации ВУЗов туризма и сервиса. – 2011. – № 4 (19). – С. 38–42.
86. Слатвінська Л.А. Перспективи розвитку інклюзивного туризму в Україні. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/5_2020/61.pdf
87. Слатвінська Л.А., Бойко М.В. Розвиток інклюзивного туризму в Україні. Сучасні проблеми і перспективи економічної динаміки : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Умань, 30 листопада – 1 грудня 2017 р. Умань, 2017. С. 312–314. URL: https://tourlib.net/statti_ukr/slatvinska.htm (дата звернення: 26.10.2025).
88. Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року [Електронний ресурс] : [Веб-сайт] / Офіційний сайт Кабінету міністрів України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249826501> (дата звернення: 21.10.2025).
89. Теорія і практика організації активного відпочинку та туризму для неповносправних осіб / Волошинський О., Горбацько І., Мацелюх А., Сварник М. – Львів : ТОВ «Простір М», 2009. – С.128.
90. Тищенко С. В., Чернишева Т. М., Осіпчук А. С. Туризм як засіб психологічної та соціальної підтримки груп ризику та людей з особливими

потребами// Економіка та управління національним господарством. – 2021. – Вип. 51. - С. 73-80.

91. Топалова О.І. Використання етноландшафтних об'єктів в організації адаптивного туризму в Україні// Наук. часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 4. Географія і сучасність. – 2015. – Вип. 19. – С. 243-249.

92. Топалова О.І. Демографічні чинники формування адаптивного туризму в Україні// Часопис картографії: зб. наук. пр.– 2015. - №11. – С. 193-197.

93. Топалова О.І. Місце адаптивного туризму в етноландшафтному просторі / Топалова О.І. / Міжнародна науково-практична конференція: Регіональні проблеми розвитку приморських територій: теорія і практика. – Мелітополь, 2014. – С 63–66.

94. Топалова О.І. Специфіка організації доступних туристських маршрутів для осіб з інвалідністю// Алексєєвські краєзнавчі читання: Матеріали регіональної наук.-практ. конф., присвяченої 100-річчю А.А Хижняка. - 2015. – С. 180-184.

95. Топалова О.І. Суспільно-географічні передумови та перспективи розвитку адаптивного туризму в Україні : дис. ... канд. геогр. наук; спец. : 11.00.02 – економічна та соціальна географія / Олеся Іллівна Топалова – К., 2016. – 175 с.

96. Труніна І.М., Сосновська Ю. Р. Стан міжнародного туризму для осіб з інвалідністю в Україні. Modern Economics. 2019. № 15(2019). С. 191-195. DOI. URL:[https://doi.org/10.31521/modecon.V15\(2019\)-27](https://doi.org/10.31521/modecon.V15(2019)-27).

97. Туник О.М. Безбар'єрний туризм як соціально-економічне явище. Стратегії інноваційного розвитку економіки України: проблеми, перспективи, ефективність «Форвард-2016». 2016. С. 246–247. URL: <https://doi.org/10.5281/zenodo.495712>.

98. Тучковська І. І. Особливості створення туристично-екскурсійного

маршруту для осіб з інвалідністю. Herald of Lviv University of Trade and Economics Economic sciences. 2021. № 62. С. 115–120. URL: [https://doi.org/10.36477/2522-](https://doi.org/10.36477/2522-1205-2021-62-16)

1205-2021-62-16 (дата звернення: 25.09.2025).

99. Угоднікова О.І. Перспективи реалізації державної політики у розвитку інклюзивного туризму / О. І. Угоднікова // Аспекти публічного управління. – 2019. – Т. 7 – № 1-2. – С. 37-42.

100. Уліганець С., Мельник Л., Шинкаренко У. Безбар'єрний туризм як засіб фізичної рекреації для людей з інвалідністю на прикладі розробленого туру «Підкорення стихій»// Часопис соціально-економічної географії. - 2021. – Вип. 30. - С. 76-84.

101. Черкащина: Незрячі туристи «побачать» стародавню фортецю. Голос України - газета Верховної Ради України. URL: <http://www.golos.com.ua/article/337892>.

102. Чупіна К.О. Інклюзивне навчання в умовах закладу вищої освіти: з досвіду центру соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно-соціального туризму «Без бар'єрів» Інклюзивна освіта: ідея, стратегія, результат : матеріали І Всеукраїнської міждисциплінарної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 8 квітня 2021 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2021. 225 с.

103. Чупіна К.О., Інклюзивний туризм, як складова реабілітації студентської молоді з інвалідністю. НАУКА. ОСВІТА. МОЛОДЬ : матеріали XIII Всеукр. наук. конф. студентів та молодих науковців (Умань, 22 квітня 2020р.) / за ред. О. І. Безлюдного. Умань : Візаві, 2020. 310 с.

104. Чупіна К.О. Аналіз розвитку інклюзивного туризму закордоном / К. О. Чупіна // Вісник ХНУ імені В.Н. Каразіна. Серія “Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм”. – 2020. – Вип. 11. – С. 121-127.

105. Чупіна К. О. Щодо питань соціально-психологічної реабілітації

студентів з обмеженнями життєдіяльності засобами інклюзивного туризму: рекомендації ЗВО. Габітус. 2021. № 26. С. 192–195. URL: <http://habitus.od.ua/journals/2021/26-2021/37.pdf>.

106. Чупіна К.О. Реабілітація засобами інклюзивного туризму психологічний аспект. Психологія та соціальна робота. 2021. №1(53). С. 206–2418 URL: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.1\(53\).241362](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2021.1(53).241362)

107. Хрущ Ю. М., Іванова В. М., Медведський Р. С. Туризм для інвалідів: сучасні підходи до визначення поняття. Науковий вісник Херсонського державного університету. Географічні науки. Вип. 6. 2017. С. 206–211.

108. Центр соціально-освітньої інтеграції та інклюзивного реабілітаційно- соціального туризму «Без бар'єрів». Факультет соціальної та психологічної освіти. URL: <https://fspo.udpu.edu.ua/наука/науково-дослідницькі-центри-2/про-насе/>.

109. Як роблять Київ зручним для людей з інвалідністю// Вечірній Київ. – 2021. – 04 грудня.

110. Яріко М. О. Філософія інклюзивного туризму // Культура України. – 2017. – Вип. 58. – С. 119-128.

111. Buhalis, D., Darcy, S. (eds.) 2011. Accessible Tourism – Concepts and Issues, Channel View Publications, Bristol. pp. 13-27.

112. Buhalis, D., Darcy, S., Ambrose, I. 2012. Best Practice in Accessible Tourism – Inclusion, Disability, Ageing Population and Tourism. Channel View Publications, Bristol. pp. 39-59.

113. Chupina, Kateryna (2021). Structural-functional model of social-psychological rehabilitation of students with disabilities by means of inclusive tourism. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal (<https://issn2391-4165.webnode.com.ua/>), 02 (30). URL: <https://issn23914164.blogspot.com/p/220.html> (accessed 30 March 2021).

114. Darcy S. A. Whole-of-Life Approach to Tourism: The Case for Accessible Tourism Experiences. *Journal of Hospitality and Tourism Management*. – 2009. – №16 (1). – P. 32–44/ URL : <https://opus.lib.uts.edu.au/bitstream/10453/10091/1/2008005505.pdf>

115. Mace R. L. *Accessible environments: Toward universal design*. / R. L. Mace // New York : Van Nostrand Reinhold, 1991. – 44 p.

116. Martin Heng. *Tourism for All - Accessible Tourism and Livable Destinations*. URL: <https://www.trainingaid.org/course/tourism-all-accessible-tourism-and-livable-destinations> (Last accessed: 20.09.2025)

117. Molly Story, James Mueller, Ron Mace, *The Universal Design File: Designing for People of All Ages and Abilities*, 1998. – 242 p.

118. Kosewska M. *Turystyka dla wybranych – możliwości wypoczynku osób z dysfunkcją wzroku na terenie polskich parków narodowych* / M. Kosewska, B. Fornal-Pieniak // *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej* R. 11. Zeszyt 4 (23) / 2009. URL: http://www.cepl.sggw.pl/wydawnictwa/sim23_pdf/287_SIM23.pdf.

119. *Turystyka osób niepełnosprawnych* URL: <http://wprawiamywruch.pl/?p=1264> (дата звернення 23.01.2020 р.).

120. *Top 10 tips on inclusive tourism* URL: https://www.visitbritain.org/sites/default/files/vbH_corporate/top_10_tips_inclusive_tourism.pdf

121. *Tourism for All* URL: <https://www.tourismforall.co.uk>

122. Zherebko Inna. *Model of Social-Psychological Rehabilitation of People with Disabilities by Inclusive Tourism*. *Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal*, 2021. 02 (30). URL: https://issn2391-4164.blogspot.com/p/23_15.html

123. Zsarnoczky M. *Accessible Tourism in the European Union*. URL: https://www.researchgate.net/publication/320226151_Accessible_Touris

m_i n_the_European_Union.

124. Untangling adaptive capacity in tourism: a narrative and systematic review <https://doi.org/10.1088/1748-9326/ac32fa>

125. UNWTO. 2023. URL: <http://www2.unwto.org>

126. Використання інноваційних технологій в галузі туризму: монографія / Зайцева В.М., Гурова Д.Д., Корнієнко О.М., Кукліна Т.С., Журавльова С.М. – Запоріжжя: Дике Поле, 2015. – 144 с.

127. Інновінг в туризмі [Електронний ресурс] : монографія / А. А. Мазаракі, С. В. Мельниченко, Г. І. Михайліченко, Т. І. Ткаченко та ін. ; за заг. ред. А.А. Мазаракі. – Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. – 532 с.

128. Любіцева О.О. Ринок туристичних послуг (геопросторові аспекти). К.: Альтерпрес, 2002. - 436 с.

129. Мельниченко С.В. Автоматизовані системи бронювання в туризмі // Культура народів Причорномор'я. 2008. №140. С.96-100.

130. Михайліченко Г.І. Інноваційний розвиток туризму: монографія/ Г.І.Михайліченко. – К.: КНТЕУ, 2012. – 608 с.

131. Фонд соціального захисту осіб з інвалідністю : Офіційний сайт <https://www.ispf.gov.ua/>

132. Державне агентство розвитку туризму України. Аналітичний звіт за 2023-2024 рр. — Київ, 2023-2024.

133. European Network for Accessible Tourism. Best Practices 2022. — Brussels, 2022.

134. Access Earth. Digital accessibility platform. — Ireland, 2023.

135. Wheelmap. Mapping accessible places. — Germany, 2023.

136. Inclusive Travel Ukraine. Official website. — Kyiv, 2023.

137. Статистика осіб з інвалідністю : Режим доступу : <https://skilky-skilky.info/kilkist-osib-z-invalidnistiu-na-pochatok-roku/>

138. Інвалідність за 10 місяців війни у 2022 році отримали понад 45 тис.

українців. (2025). <http://surl.li/usvgw>

139. Міністерство соціальної політики України (2025). Офіційний сайт. <http://surl.li/usvha>

140. Кількість людей з інвалідністю (2025). Режим доступу : URL : https://lb.ua/health/2024/10/15/639943_zelenska_ukraini_ofitsiyno_ie_tri.html